

ACTA HISTRIAE

32, 2024, 4

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

32, 2024, 4

KOPER 2024

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 32, leto 2024, številka 4

Odgovorni urednik/

**Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

Uredniški odbor/

**Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Paolo Broggio (IT), Stuart Carroll (UK), Àngel Casals Martínez (ES), Alessandro Casellato (IT), Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, Urška Lampe, Amanda Madden (USA), John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Aleš Maver, Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Jeppe Büchert Netterstrøm (DK), Žiga Oman, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povolito (IT), Marijan Premović (MNE), Colin Rose (CA), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Tamara Scheer (AT), Polona Tratnik, Boštjan Udovič, Marta Verginella, Nancy M. Wingfield (USA), Salvator Žitko.

Uredniki/Redattori/

Editors:

Žiga Oman, Urška Lampe, Boštjan Udovič, Jasmina Rejec

Prevodi/Traduzioni/

Translations:

Cecilia Furioso Cenci (it.), Žiga Oman (angl.)

Lektorji/Supervisione/

Language Editors:

Žiga Oman (angl., slo.), Cecilia Furioso Cenci (it.)

Izdajatelj/Editori/

Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Institut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000, Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18, e-mail: actahistriae@gmail.com; https://zdjp.si/en/p/actahistriae/

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

Finančna podpora/

Supporto finanziario/

Financially supported by:

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research and Innovation Agency

Slika na naslovnici/

Foto di copertina/

Picture on the cover:

Skalne poslikave v Hekimdere pri vasi Çiçekli v okrožju İlkizdere v provinci Rize v Turčiji / Pitture rupestri a Hekimdere, vicino al villaggio di Çiçekli, nel distretto di İlkizdere della provincia di Rize in Turchia / Hekimdere Rock Depictions near the village of Çiçekli in the İlkizdere district of the Rize province in Türkiye (foto/photo: Okay Pekşen, 2022).

Redakcija te številke je bila zaključena 15. decembra 2024.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA): Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdjp.si/it/>.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website <http://https://zdjp.si/en/>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Okay Pekşen & Yasin Topaloğlu: A New Rock	
Art Area in Anatolia: Hekimdere Rock Depictions	459
<i>Una nuova area di arte rupestre in Anatolia: le pitture rupestri di Hekimdere</i>	
<i>Novo območje skalne umetnosti v Anatoliji: skalne upodobitve v Hekimdere</i>	
Marija Mogorović Crljenko & Danijela Doblanović Šuran:	
Households in the Rovinj Census of 1595/6	495
<i>Le famiglie secondo il censimento di Rovigno del 1595/6</i>	
<i>Gospodinjstva po rovinjskem popisu prebivalstva iz let 1595/1596</i>	
Jurij Perovšek: Kulturnobojni značaj Jutra v dvajsetih	
letih 20. stoletja – kritični premisleki	521
<i>La lotta culturale di Jutro negli anni venti del XX secolo –</i>	
<i>riflessioni critiche</i>	
<i>The Cultural-Struggle Character of Jutro in the 1920s –</i>	
<i>Critical Reflections</i>	
Gorazd Bajc, Tomaž Hvala & Darko Friš:	
Prispevek k biografiji Franca Snoja – ameriška leta, 1941–1943	559
<i>Contributo alla biografia di Franc Snoj – il periodo americano, 1941–1943</i>	
<i>Contribution to the Biography of Franc Snoj – American Years, 1941–1943</i>	
Tomaž Čelig: Prispevek k poznavanju sovjetskih vojaškopoličnih	
groženj in pomoči Zahoda Jugoslaviji v obdobju 1948–1951	607
<i>Contributo alla conoscenza delle minacce politico-militari sovietiche e</i>	
<i>dell'assistenza dell'Occidente alla Jugoslavia nel periodo 1948–1951</i>	
<i>Contribution to the Understanding of Soviet Military-Political</i>	
<i>Threats and Western Aid to Yugoslavia in the Period 1948–1951</i>	
Petra Grabovec, Špela Chomicki & Tomaž Kladnik:	
Dogajanje na območju Halož v obdobju vojne za obrambo	
suverenosti Republike Slovenije leta 1991	631
<i>Gli avvenimenti nella regione di Haloze durante la guerra per</i>	
<i>la difesa della sovranità della Repubblica di Slovenia nel 1991</i>	
<i>Events in the Haloze Region During the War for the Defence of the</i>	
<i>Sovereignty of the Republic of Slovenia in 1991</i>	

Milena Dževerdanović Pejović: Maritime Archetypes of Montenegrin Women: Heroism and Solitude	657
<i>Gli archetipi del rapporto tra la donna montenegrina e il mare: eroismo e solitudine</i>	
<i>Pomorski arhetipi crnogorskih žensk: junaštvo in samota</i>	

POROČILA

RELAZIONI

REPORTS

Veronika Kos: Symposium Report on <i>Violence, Justice and Reconciliation in the Mediterranean of the Three Religions: Peacemaking in the Christian, Muslim and Jewish Context (16th–19th Century)</i> , 14–15 November 2024, Rome	683
---	-----

Angelika Ergaver: Conference Report on <i>Facing Foreigners in Urban Early Modern Europe: Legislation, Deliberation, Practice</i> , 27–29 November 2024, Maribor	687
---	-----

KULTURNOBOJNI ZNAČAJ JUTRA V DVAJSETIH LETIH 20. STOLETJA – KRITIČNI PREMISLEKI

Jurij PEROVŠEK

Andraž nad Polzelo 398, 3313 Polzela, Slovenija

e-mail: jurij.perovsek@gmail.com

IZVLEČEK

Namen pričujočega članka je predstaviti, kako je politično glasilo Jutro, ki so ga leta 1920 ustanovili »mladoliberalci«, že kmalu po začetku izhajanja začelo izražati liberalno kulturnobojno stališče. Proti teži političnega katolicizma v slovenskem prostoru je v dvajsetih letih silovito, vztrajno in dosledno zaznamovalo liberalni vidik kulturnega boja. Nenehno je opozarjalo, da ima politično katolištvo nedemokratičen in druge izključujoči značaj ter onemogoča narodov duhovni, materialni, civilizacijski in politični napredek. V njem je videlo najhujšega sovražnika slovenstva, ki mu velja nepretrgan boj – ob vsaki priložnosti in vsepovsod. Jutro je oblikovalo enega od skrajnih ideoloških in političnih pogledov slovenskega človeka v času med svetovnima vojnoma, ki so vplivali na njegova boleča izkustva v nadaljnjem toku zgodovine.

Ključne besede: Jutro, kulturni boj, liberalizem, Jugoslovanska demokratska stranka, Samostojna demokratska stranka, fanatizirani politični katolicizem, Slovenska ljudska stranka

LA LOTTA CULTURALE DI JUTRO NEGLI ANNI VENTI DEL XX SECOLO – RIFLESSIONI CRITICHE

SINTESI

Lo scopo di questo articolo è quello di presentare come il giornale politico Jutro, fondato nel 1920 dai "Giovani Liberali", abbia iniziato a condurre una lotta culturale liberale poco dopo la sua comparsa. L'aspetto liberale della lotta culturale in ambito sloveno è stato fortemente, persistentemente e coerentemente marcato negli anni Venti, contro il peso del cattolicesimo politico. Jutro ha costantemente messo in guardia sul carattere antidemocratico ed escludente del cattolicesimo politico, che impedisce il progresso spirituale, materiale, civile e politico delle nazioni. Ha visto in esso il peggior nemico degli sloveni, sottoponendolo a una lotta continua – sempre e ovunque. Jutro ha dato forma a una delle visioni ideologiche e politiche più estreme dell'uomo sloveno nel periodo tra le due guerre mondiali, che ha influenzato le sue dolorose esperienze nel corso della storia.

Parole chiave: Jutro, lotta culturale, liberalismo, Partito Democratico Jugoslavo, Partito Democratico Autonomo, cattolicesimo fanatico-politico, Partito Popolare Sloveno

UVOD

Kulturni boj, ki so ga na Slovenskem z vedno večjo ostrino razpihovali od ločitve na katoliški in liberalni idejno politični pol v letih 1890–1891 (npr. Perovšek, 2023), je odločilno zaznamoval nadaljnjo politiko v avstrijski dobi. V letih 1917–1918, ko so se Slovenci poenotili v deklaracijskem gibanju za jugoslovansko državo, je kazalo, da se bo dotedanji neusmiljeni medsebojni boj umiril. Tako je v prihodnost gledal glavni urednik *Slovenskega naroda* Albert Kramer, ki je v imenu izvrševalnega odbora liberalne Narodno napredne stranke (NNS) na Kranjskem 23. marca 1918 na narodnem večeru v veliki dvorani Uniona v Ljubljani pozdravil načelnika katoliške Vseslovenske ljudske stranke in predsednika dunajskega parlamentarnega Jugoslovanskega kluba Antona Korošca. Poudaril je, da je njegovo delovanje za jugoslovansko idejo Slovence:

učilo zaupanja v sebe samega, nas je učilo pozabiti žalostno dobo bratomornega boja, učilo, da nas mora spajati velika ljubezen brez razlike v svetovnem naziranju in da nas mora ta velika ljubezen zbrati v trdno celoto. Spoznali pa smo tudi, da mora biti naša bodočnost tudi v strankarskem oziru lepša, kakor je bila naša preteklost. Danes, ko stojimo bok ob boku v boju proti skupnemu sovražniku, ko si zremo oko v oko kot bratje, ali si morete predstavljati, da se bomo bojevali še kdaj drug proti drugemu po starih strupenih metodah?

»Naravno«, je nadaljeval:

da bo našla tudi ta naša velika doba svoj konec. Po dobljeni zmagi se bomo zopet vrnili na vsakdanje delo. Stranke ne bodo prenehale. Noben kulturni narod ne more živeti brez političnega tekmovanja. Prepričan pa sem, da se nikdar več ne bo vrnil strup bratomornega sovraštva v naše vrste in da bode mo v bodoče uredili naše razmerje po načetih medsebojnega spoštovanja, lojalnosti in poštenosti.¹

NUJA KULTURNEGA BOJA

Kljub gornjim željam so kulturni boj prenesli tudi v jugoslovansko državo. V letih 1918–1920 ga je na liberalni strani vzdrževal *Slovenski narod*, poleti 1920 pa se mu je pridružilo *Jutro*, glasilo, ki so ga ustanovili »mladoliberalci« in je ustvarjalo njihovo podobo kulturnega boja na Slovenskem v dvajsetih letih 20. stoletja. Iz »mladoliberalnih« vrst sta izšla tedanja vodilna liberalna politika Gregor Žerjav (npr. Perovšek, 2011a) in Albert Kramer (npr. Perovšek,

1 Slovenski narod, 26. 3. 1918: Praznik slovenskega ženstva, 2.

2013). Ob njiju je v začetku dvajsetih let izstopal še »mladoliberallec« Vekoslav Kukovec,² skozi vse omenjeno obdobje pa je kot vidni liberalni politik deloval glavni predstavnik Samostojne kmetijske oziroma Slovenske kmetijske stranke Ivan Pucelj (npr. Kranjec & Koblar, 1952; Perovšek, 1996; Steinbacher, 2012; Steinbacher & Rahten, 2019).

Jutro je kmalu po začetku izhajanja začelo izražati liberalno kulturnobojno stališče. Že jeseni 1920 je objavilo klic Alberta Kramerja z manifestacijskega zborovanja liberalne Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) 12. septembra 1920 v Ljubljani, v katerem je pozval na boj proti klerikalni stranki (Slovenski ljudski stranki, SLS – vanjo se je aprila 1920 preimenovala VLS). Ta hoče »ustvariti iz naših slovenskih pokrajin corpus sepratum, ki bi naj tvoril oblast najopasnejše struje v našem narodu – rimskega klerikalizma«. Pridružil se mu je član načelstva JDS Karel Triller z izjavo, da SLS ne bi smela niti en dan več igrati vloge v našem narodu!³ Kmalu zatem je Žerjav napovedal, da bo liberalna politika preganjala klerikalizem (politični katolicizem, J. P.), dokler ga ne bodo pregnali iz Jugoslavije. Ker lahko organizira samo katoliški del države, je že sam po sebi nujno separatističen, zato ga je treba v interesu države zatreti.⁴

Ob teh poudarkih je *Jutro* zaradi vezanosti Katoliške cerkve na Rim večkrat izjavilo, da je klerikalizem protinarodna politična organizacija, ki skuša z zlorabljanjem verskega čuta nad narodom uveljaviti duševno, gospodarsko in s tem politično gospostvo Rima. Njegova glava je zunaj države in najmanjšega dvoma ni, da politike SLS ne vodijo narodni in državni interesi, pač pa interesi, ukazi in želje italijanskega potentata, ki sedi na sveti stolici v Rimu. Vatikan hoče, da duhovščina v Jugoslaviji vzdržuje politično stranko. SLS, ki ji je rimsko hlapčevstvo več kot lastna država, je ultramontanska ustanova za uresničevanje njegovih političnih ciljev. Sveta stolica žal ni samo verski poglavar, ampak politično središče najbolj centralizirane organizacije na svetu z vsemi pritisklinami, s svojo diplomacijo in taktiko v vsaki državi. Boj s političnim katolicizmom je zato boj za jugoslovansko državo, ker jo ta neprestano ogroža. Samoobramba države veleva, da se pobije na tla, če je treba tudi z železno pestjo. Njegovi pripadniki ne morejo biti zvesti državljeni in ni zdravo, če so v državni službi.⁵

2 Na delovanje in politično vlogo Vekoslava Kukovca med svetovnjima vojnama opozarjajo različne obravnave političnega življenja Slovencev v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS)/Kraljevini Jugoslaviji, njegovo delovanje do leta 1918 pa je prikazano v Stavbar (2014).

3 *Jutro*, 14. 9. 1920: Demokratska manifestacija v Ljubljani, 2.

4 *Jutro*, 22. 10. 1920: Volilni program Jugoslov. dem. stranke, 1.

5 *Jutro*, 9. 2. 1921: Ljubljana, 8. februarja, 1; *Jutro*, 3. 1. 1923: Ljubljana, 2. januarja, 1; *Jutro*, 27. 4. 1924: Ljubljana, 26. aprila, 1; *Jutro*, 18. 11. 1924: Ljubljana, 17. novembra, 1; *Jutro*, 8. 9. 1925: Ljubljana, 7. septembra, 1; *Jutro*, 3. 10. 1925: Ljubljana, 2. oktobra, 1; *Jutro*, 30. 10. 1926: Ljubljana, 29. oktobra 1926. Prim. tudi *Jutro*, 8. 1. 1925: Ljubljana, 7. januarja, 1; *Jutro*, 8. 9. 1925: Ljubljana, 7. septembra, 1; *Jutro*, 7. 11. 1925: Ljubljana, 6. novembra, 1; *Jutro*, 18. 2. 1926: Klerikalci v boju proti slovenski knjigi, 2.

Ob gornjih izjavah verski vidik ni bil vprašljiv, saj so bili liberalci v dogmat-sko-zakramentalnem pogledu lojalni katoličani v zasebnem življenju (Bergant, 2004, 18, 103). *Jutro* je tudi vedno obeležilo božič in veliko noč in posebej poudarilo, da papeža kot verskega poglavarja ne napada.

Ne kritiziramo njegovih zakonov, niti ukazov, kaj mora katolik verovati. V kolikor pa Vati-kan vodi politiko, je za nas kakor vsak drug političen činitelj. Ves svet bi bil srečen, če bi se sv. stolica umaknila iz svetovne politike nazaj v svojo evangeljsko misijo in versko organizacijo. A ona se meša v vse, intrigira po vsem svetu, vtika se v notranjo politiko vseh držav in je pravi element nemira, ki mu mora obračati pažnjo vsaka država.⁶

Kristus je sicer učil, da njegovo kraljestvo ni od tega sveta, a klerikalizem dokazuje sto in stoletja, da je ideal rimskega papeža posvetna vladodržnost, srednjeveška njegova moč, dana od Boga nad vsemi ljudmi, od Boga postavljena nad kralji in kraljestvi. Razlika med papežem in kraljem je po izreku papeža Inocenca III., kakor razlika med solncem in luno.⁷

»Mladoliberalci« so boj s političnim katolicizmom razumeli kot državno potrebo tudi v pogledu uveljavljanja interesov Slovencev kot svobodomiselnega in kulturno naprednega naroda v Jugoslaviji (Perovšek, 2021a, 493–494). Uničenje klerikalizma je vprašanje prvega reda, je pojasnjevalo *Jutro*, kajti šele ko bo katoličanstvo obvarovano pehanja v zločinski politični boj proti državi, bo v njej trajni mir. Je tudi kulturno vprašanje prvega reda, ker je klerikalizem, »nacionalna bolezen«, ovira svobodnemu poletu slovenstva, ki ga umetno prisiljuje v nasprotje z jugoslovanstvom. Liberalci v JDS so kot zagovorniki jugoslovanskega narodnega integralizma in državnega centralizma v političnem katolicizmu, vprašanju zlorabljanja vere in avtonomistični narodnopolitični usmeritvi katoliške strani videli splošni državni problem.⁸ Očitali so ji tudi, da ne opusti nobene priložnosti, ko ne bi spodkopavala avtoritete državi, kralju, vojski in vsemu, kar predstavlja državo.⁹ V tem okviru in okviru duhovno- ter ideološkopoličnih razmerij med Slovenci je *Jutro* opozarjalo, da s političnim kato-licizmom ni načelnega premirja in mu velja brezobziren boj. Slovenci, ki že dolgo trpijo zaradi »klerikalne infekcije«, jo bodo morali izžgati kot kužen tvor. Šele ko bo klerikalizem strt, bodo Slovenci notranje svobodni.¹⁰

6 Jutro, 6. 6. 1926: Ljubljana, 5. junija, 1.

7 Jutro, 27. 4. 1924: Ljubljana, 26. aprila, 1. Inocenc III. (1160 ali 1161–1216, papež od 1198) je zagovarjal univerzalno vrhovno oblast rimskokatoliškega poveljarja.

8 Prim. Jutro, 5. 2. 1924: Jugoslovenska demokracija na pohodu, 2; Jutro, 9. 7. 1924: Prepad med duhovš-čino in laiško inteligenco, 2; Jutro, 1. 2. 1925: Ljubljana, 31. januarja, 1; Jutro, 25. 3. 1925: Žerjavove batine klerikalnim klevetnikom, 1; Jutro, 28. 7. 1926: Ljubljana, 27. julija, 1. Prim. tudi Jutro, 6. 3. 1926: Ljubljana, 5. marca, 1; Jutro, 19. 2. 1927: Ljubljana, 18. februarja, 1.

9 Jutro, 6. 5. 1922: Ljubljana, 5. maja, 1.

10 Jutro, 23. 7. 1921: Jugoslovanski škofje na napačni poti, 2; Jutro, 26. 9. 1922: Ljubljana, 25. septembra, 1; Jutro, 11. 1. 1925: Ljubljana, 10. januarja, 1; Jutro, 5. 2. 1925: Napredni volilci!, 1. Prim. tudi Jutro, 27. 6. 1925: Jugoslov. episkopat za srednjeveško reakcijo, 2.

Za JDS je bila zgodovinska naloga slovenskega liberalizma zadržati klerikalizem, da ne preplavi države in ne razdre jezo verske strpnosti v njej.¹¹ Ob izvolitvi profesorja Teološke fakultete Aleša Ušeničnika za rektorja ljubljanske univerze leta 1922 je *Jutro* poudarilo, da je ta zmožna življenja in napredka le v tesni zvezi s kulturo naprednih jugoslovanskih sil. Zdaj pa je *rector magnificus* postal Ušeničnik, predstavnik najbolj nazadnjaške struje v slovenski kulturni zgodovini, dedič kulturnobojnih idej Mahničevega *Rimskega katolika* in do nedavnega glasnik tistega »črnožoltga klerikalizma«, ki je izoblikoval kulturno in politično poslanstvo Avstrije proti racionalistični pravoslavni Srbiji. Tu vidimo posledice popustljivosti, ki je dopustila, da se je »šola« za duhovnike in razširjevalce klerikalizma v Ljubljani (bogoslavno učilišče) preko noči pretvorila v fakulteto in se kot enakopravna vrnila v družbo zastopnic svobodne znanosti. To vodi neposredno v Tavčarjevih 4000. Odprlo se je vprašanje prihodnosti naše univerze – ali v nazadnjaštvo ali v svobodno kulturno delo. Odločitev je neizogibna.¹² To so bila trda stališča, ki niso priznavala medsebojnega akademskega spoštovanja in strpnosti.

Jutro je sicer izjavljalo, da liberalna stran noče kulturnega boja¹³ in da bi bila brezbriznost najboljši odgovor političnemu katolicizmu. »Pijancu se še seneni voz ogne.« Toda to ni mogoče. Kristus je ravnal prav, ko je šel v tempelj in s korobačem pognal farizeje na cesto; mnogi pravijo tudi, da bi morali zaslepljenega duhovnika, ki zlorablja najsvetejša čustva, telesno kaznovati. *Jutro* se za to ni ogrevalo.¹⁴ Odgovarjalo bi mu, če bi s SLS vzpostavili nekakšen *modus vivendi*. Če pa bi do kulturnega boja prihajalo, naj bi bil civiliziran in ne divjaški.¹⁵ Drugače v znak protesta proti zlorabljanju vere ne bi bilo težko izzvati izstopanja iz Katoliške cerkve.¹⁶ Sicer pa je menilo, da bo poteklo še mnogo let preden bodo izbrisali moralno škodo, ki je zašla v duha slovenskega ljudstva z dolgo vladavino rimskega klerikalizma.¹⁷ V nekem trenutku je celo kot naivno označilo pričakovanje, da bi se lahko iz lastne moči otrslo klerikalizma.¹⁸

Jutro je podpiralo t. i. kancelparagraf, ustavno določilo po katerem verski predstavniki svoje duhovniške službe in duhovniških nalog niso smeli izkoriščati v politične namene. Njegovi pobudniki so bili slovenski liberalci, eden glavnih zagovornikov kancelparagrafa v Ustavodajni skupščini pa je bil Gregor Žerjav. Za *Jutro* je bil kancelparagraf izraz političnega silobrana.¹⁹ Skupaj z JDS je tudi vztrajno

11 Jutro, 18. 10. 1921: Sijajni zbor zaupnikov JDS, 1.

12 Jutro, 17. 6. 1922: Ljubljana, 16. junija, 1. O opozorilu na Tavčarjevih 4000 prim. tudi Jutro, 13. 3. 1926: Ljubljana, 12. marca, 1.

13 Jutro, 28. 12. 1920: Ljubljana, 27. decembra, 1; Jutro, 11. 7. 1924: Ljubljana, 10. julija, 1; Jutro, 24. 7. 1924: Kulturni boj, 2; Jutro, 1. 7. 1925: Klerikalci si žele kulturnega boja!, 2; Jutro, 13. 2. 1925: Ljubljana, 12. februarja, 1.

14 Jutro, 13. 12. 1923: Ljubljana, 12. decembra, 1.

15 Jutro, 21. 11. 1924: Ljubljana, 20. novembra, 1.

16 Jutro, 24. 7. 1924: Kulturni boj, 2.

17 Jutro, 23. 12. 1922: Ljubljana, 22. decembra, 1.

18 Jutro, 26. 3. 1925: Ljubljana: 25. marca, 1.

19 Jutro, 11. 7. 1924: Ljubljana, 10. julija, 1; Jutro, 6. 5. 1925: Ljubljana, 5. maja, 1. O uvedbi kancelparagrafa v Kraljevini SHS/Jugoslaviji prim. Perovšek (2009).

nastopalo proti političnim cepitvam liberalnih sil in pozivalo k oblikovanju njihove skupne »napredne fronte« v boju proti klerikalni »falangi«. To je elementarna ideja, tako kot je bil svojčas pod Ivanom Tavčarjem elementaren odpor proti nazadnjaštvu in zatiranju vsega napredka, ki označuje SLS od njenega nastanka do danes.²⁰

POLITIKUJOČA DUHOVŠČINA

Liberalna drža nasproti katoliški strani je temeljila v že omenjenih očitkih, da duhovščina in SLS zlorabljata vero in cerkvena opravila v politične namene. To je bilo v različnih stopnjah in oblikah tudi prisotno. Tako ravnanje je po *Jutru* obsegalo škofovska pastirska pisma za izid volitev, molitve za kandidate SLS, izpostavljanje svetega rešnjega telesa v cerkvi na dan volitev za zmago SLS, agitacijo s Srcem Jezusovim za strankarski boj, branje (volilnih) maš in opravljanje obhajila v »dobri namen« na dan volitev, grožnje župljanom s pogubljenjem njihovih duš v peklju, če ne bodo volili SLS, izsiljevanje žena v spovednici z verskimi kaznimi, če politično ne bodo vplivale na može, nagovarjanje, naj možem odrečejo zakonske dolžnosti, če ne bi hoteli voliti klerikalno in v rodbini vplivajo na naročanje katoliških glasil, politični govor med sv. mašo, označevanje liberalnega tiska kot brezverskega, odrekanje odveze v spovednici tistim, ki so ga brali, prirejanje sv. misijonov proti nekatoliškemu tisku, prirejanje Marijanskih kongregacij, ločevanje vernikov po pripadanju ali nepripadanju SLS, odganjanje otrok liberalnih staršev od Gospodove mize in prejemanja zakramentov, odrekanje zakramentov ali tolažil vere in cerkvenega pogreba pripadnikom nasprotne politične stranke oziroma tako izrečene grožnje, prepovedovanje političnega delovanja zunaj SLS in pritisk na romanjih.²¹ In z vprašanjem, »kdo piše, da je v volilni skrinjici srce Jezusovo?«, je politično

20 Jutro, 12. 5. 1922: Ljubljana, 11. maja, 1; Jutro, 12. 7. 1922: Ljubljana, 11. julija, 1; Jutro, 14. 1. 1923: Ljubljana, 13. januarja, 1; Jutro, 16. 3. 1923: Ljubljana, 15. marca, 1; Jutro, 5. 2. 1924: Jugoslovenska demokracija na pohodu, 2; Jutro, 8. 2. 1925: Slovenci! V boj za Narodni blok!, 1; Jutro, 28. 1. 1927: Volilni teror politikujoče duhovščine v Sloveniji, 2; Jutro, 11. 5. 1927: Ljubljana, 10. maja, 1; Jutro, 3. 9. 1927: Ljubljana, 2. septembra, 1; Jutro, 1. 10. 1927: V nedeljo bo slavila napredna Ljubljana svojo tretjo zmago!, 1. Prim. tudi Jutro, 1. 12. 1922: G. A., Prenehajte, Ljubljančani!, 2; Jutro, 13. 3. 1926: Ljubljana, 12. marca, 1.

21 Jutro, 23. 11. 1920: Ljubljana, 22. novembra, 1; Jutro, 28. 12. 1920: Ljubljana, 27. decembra, 1; Jutro, 23. 3. 1923: Ljubljana, 22. marca, 1; Jutro, 25. 8. 1923: Ljubljana, 24. avgusta, 1; Jutro, 13. 12. 1923: Ljubljana, 12. decembra, 1; Jutro, 16. 3. 1924: Ljubljana, 15. marca, 1; Jutro, 19. 3. 1924: Ljubljana, 18. marca, 1; Jutro, 4. 7. 1924: Ljubljana, 3. julija, 1; Jutro, 23. 11. 1924: Zakaj se klerikalci razburjajo radi Marijanskih kongregacij? 2; Jutro, 11. 1. 1925: Ljubljana, 10. januarja, 1; Jutro, 16. 1. 1925: Ljubljana, 15. januarja, 1; Jutro, 4. 2. 1925: Klerikalni teror s hudičem in peklom, 2; Jutro, 8. 2. 1925: Vatikan in škof Jeglič, 7; Jutro, 13. 2. 1925: Ljubljana, 12. februarja, 1; Jutro, 4. 3. 1925: Politika in katoliška duhovščina, 2; Jutro, 6. 3. 1925: Ljubljana, 5. marca, 1; Jutro, 24. 3. 1925: Nedeljski pretepi v skupščini, 2; Jutro, 28. 3. 1926: G.(regor) Ž.(erjav), Ljubljana, 27. marca, 1; Jutro, 1. 1. 1927: Za naše časopisje, 14; Jutro, 28. 1. 1927: Volilni teror politikujoče duhovščine v Sloveniji, 2; Jutro, 10. 9. 1927: Manifestacija za napredno fronto v Mariboru, 2; Jutro, 4. 3. 1928: Ljubljana, 3. marca, 1; Jutro, 29. 8. 1928: Ljubljana, 27. avgusta, 1. Prim. tudi Jutro, 19. 12. 1924: Ljubljana, 18. decembra, 1; Jutro, 16. 1. 1925: Ljubljana, 15. januarja, 1; Jutro, 25. 3. 1925: Žerjavove batine klerikalnim klevetnikom, 1; Jutro, 16. 5. 1925: Ljubljana, 15. maja, 1; Jutro, 18. 2. 1926: Klerikalci v boju proti slovenski knjigi, 2.

ravnanje katoliške strani leta 1927 označil Albert Kramer.²² V tej zvezi je *Jutro* poudarilo, da politikujoča duhovščina bega in hujska ljudstvo kot brezumno divjačino, ga vzgaja in z njim ravna kot s tepci in jo vodi hudobni duh.²³ Demagoško se zanaša na instinkte politično nezavednih ljudi.²⁴ Eden njenih največjih madežev je teror nad plaho in preprosto kmečko, zlasti žensko dušo.²⁵ »Hudič in pekel je za kmečko hišo pri nas največji strah na svetu.«²⁶

Pri razmerah na podeželju se je *Jutro* posebej ustavilo. Opozarjalo je, da hoče politično katolištvo nasploh imeti moč nad kmetom in njegovim premoženjem.²⁷ Kot pes oblaja vsakogar, ki bi si drznil o potrebah in težavah našega kmeta govoriti in zanj delati.²⁸ Na podeželju politikujoča duhovščina vihti še hujši bič, kot ga je kadarkoli v dobi tlačanstva nad ubogimi slovenskimi kmeti tuji objestni graščak. Liberalna politika na podeželje težko prodre, to je napornejše kot kopati rove v neznane hribe rudnikov. »Tu stoji na straži politikujoči duhovnik, ki porablja vsa dovoljena in nedovoljena sredstva, da prepreči in zavrne prodiranje naprednejše misli.« Navadno je tudi oblastnik nad poštnim nabiralnikom,

ki skrbno pregleduje vso korespondenco svojih »ovčic« in neprestano gleda, da se ne vtihotapi med nje kak brezverski list. Človek ne bi verjel, da je l. 1927. še mogoče, da je v Sloveniji več pošt, kjer morajo kmetje iz strahu pred farovško furijo naročiti »Domovino« [liberalni tednik za podeželje – op. J. P.] na druga imena in da je pri nas še nešteto far, kjer izjavljajo sicer pametni, uvidevni in svobodoljubni ljudje, da se na »Domovino« naročiti ne smejo, ker bi se zaradi terorja iz župnišča morali izseliti. Niti sanja se ne oni inteligenci v Ljubljani, ki ob strani gleda ta boj proti klerikalizmu, kako težka je ta guerilska [gverilska – op. J. P.] vojna, ko je treba moža za možem osvajati iz okovov klerikalnega suženjstva[,] a ti pri tem naporu izpodreže politikujoča duhovščina vse predpogoje za razvoj svobodoljubja in demokracije. Karakteristično za divjanje politikujoče duhovščine na deželi je n. pr. da je kandidat[,] naprošen, da prevzame kandidaturo za oblastne volitve [volitve v skupščino ljubljanske oblasti leta 1927 – op. J. P.], izjavil, da gre rajše v »šicengraben«, [strelski jarek – op. J. P.] kot pa da bi postal tarča naskokov podivjane politikujoče duhovščine.²⁹

Kdor hoče danes stranko političnega katolicizma pravilno soditi, mora na podeželje, kjer se bije dan za dnem boj med njo in liberalno stranjo. Strahovanje ljudstva za vsako ceno in pod vsakim pogojem je glavna naloga duhovščine.³⁰

22 Jutro, 10. 9. 1927: Ljubljana za zmago združene demokracije, 2.

23 Jutro, 11. 1. 1925: Ljubljana, 10. januarja, 1; Jutro, 20. 2. 1926: Ljubljana, 29. februarja, 1.

24 Jutro, 16. 1. 1927: Ljubljana, 15. januarja, 1.

25 Jutro, 24. 1. 1926: Ljubljana, 23. januarja, 1.

26 Jutro, 13. 2. 1925: Ljubljana, 12. februarja, 1.

27 Jutro, 28. 4. 1921: Ljubljana, 27. 4. 1921, 1.

28 Jutro, 24. 5. 1928: Ljubljana, 23. maja, 1.

29 Jutro, 28. 1. 1927: Volilni teror politikujoče duhovščine v Sloveniji, 2.

30 Jutro, 26. 9. 1922: Ljubljana, 25. septembra, 1.

Glede *Domovine* je *Jutro* še zapisalo, da se je politikujoči duhovniki bojijo, kakor hudobec blagoslovljene vode, in njeno uničenje je ideal vseh teh eksponentov, ki jih je obsedel hudobni duh.³¹

Leta 1922 je *Jutro* razpisalo binkoštni nagradni natečaj za odgovore na deset vprašanj. Prvo nagrado – brezplačno vožnjo s hitrim vlakom v Beograd in nazaj s tridnevno namestitvijo v odličnem hotelu in popolno oskrbo – je dobil odgovor na vprašanje »Kako presoimate delo in vpliv duhovščine?« Odgovor prejemnika nagrade, Josipa Hummla iz Celja, je bil:

Ako upoštevamo, da naj je duhovščina nositelj vzvišene krščanske ideje, čije temelj je vendar medsebojna ljubezen in resnica, in če opazujemo širjenje sovraštva v katoliških prosvetnih in hinavstva v verskih društvih, vojskujoče nastopanje v političnih časopisih, neokusno obračanje politike na prižnice, med tem ko buhti povsod pijančevanje, tajni brezštevilni umori rojenih ali še ne rojenih otrok, ubojstvo v prepiru itd., ni mogoče izdati duhovščini kot celoti (so tudi častne izjeme) nikakor dobrega izpričevala. Je preveč katoliška in žalostno malo krščanska. – Vpliv duhovščine je pa prav zato žal še vedno precejšen.³²

S primeri opisanega ravnanja sta *Jutro* in liberalni tisk povezovala svoj kulturnobojni mnenjski pritisk, s katerim sta ustvarjala podobo slovenske duhovščine, ki je, razen redkih izjem, brezpogojno zavezana političnemu katolicizmu. Duhovniški stan je za liberalizem predstavljal nedvoumen in negativen politični dejavnik. *Jutro* je temu skorajda vedno namenilo uvodnik na prvi strani. O politikujoči duhovščini je trdilo, da opravlja satansko delo, najsramotonejše in najnižkotnejše opravilo, ki ga more opravljati duhovnik. Župniki in kaplani – moralni zločinci –, ki tako ravnaajo, so v svoji duši neverniki, kajti kdor se more in upa norčevati iz osnovnih načel Cerkve in vere, gotovo v nič ne veruje. Duhovnik, ki govori, da je verska dolžnost voliti SLS, ki pridiga o njeni volilni skrinjici kot da je tabernakelj, duhovnik, ki straši s hudičem in peklom politično drugače mislečim, je podel lažnivec, je zločinec Cerkvi in veri in zapeljuje s krivo vero!³³ Duhovniki so agenti za volilne kroglice in SLS je stranka, ki živi od zlorabe vere za politiko.³⁴ Pred oltarjem igrajo ogabno komedijo in mnogim ne uide smeh, »ko gledajo vernikom v naivne oči, ki s strahom ugibajo, ali so besede steklega derviša morda le resnične«.³⁵ Podivjana, posurovela, nemoralna in v fanatizmu vzgojena duhovščina z zlorabo verskih sredstev zasleduje čisto posveten program svojega popolnega političnega, kulturnega in gospodarskega gospostva. Noče nič drugega kot etabliranje najbolj brezobzirne strahovlade klerikalizma v Sloveni-

31 *Jutro*, 1. 1. 1927: Za naše časopisje, 14.

32 *Jutro*, 14. 5. 1922: Razpis vprašanj za binkoštno nagrado »Jutra«, 2; *Jutro*, 6. 7. 1922: Odgovori na vprašanje »Jutra«, 3.

33 *Jutro*, 4. 2. 1925: Klerikalni teror s hudičem in peklom, 2; *Jutro*, 6. 2. 1925: Naši kraji in ljudje, 3.

34 *Jutro*, 11. 7. 1924: Ljubljana, 10. julija, 1; *Jutro*, 4. 9. 1927: Ljubljana, 3. septembra, 1.

35 *Jutro*, 11. 1. 1925: Ljubljana, 10. januarja, 1.

Slika 1: Jutrova ponazoritev vplivanja »klerikalne kače« (duhovščine) na volivce; volilna kroglica v s kačo ovitem volivcu je v njegovi razprti dlani na vrvi (Jutro, 15. 1. 1925: Svobodne volitve, 2).

ji.³⁶ Stremljenje po posvetni moči papeža in vse druge politikujoče duhovščine je postalo več kot narod, več kot vera in več kot sam Bog.³⁷

Jutrove obtožbe politikujoče duhovščine so bile skoraj brezmejne. Brezmejen naj bi bil tudi njen pohlep po absolutni prevladi nad ljudstvom, ki naj mu bo

*žrtvovano vse, kar je velikega, lepega in vzvišenega v verstvu. Škof naj vlada povsod, škof naj vlada vedno, škof naj vlada čez vse ljudi, škof naj vlada nad poedincem, nad rodbino, škof naj vlada v občini, v okraju, v oblasti [upravni enoti – op. J. P.] in v državi. Vlada, vlada in vlada, to je alfa in omega klerikalne politike. Kjer in kadar to ni mogoče z državno in drugo javno močjo, tam se tem brezobzirnejše etablira zloraba cerkve in vere ter tembolj intoleranten ter tem brezvestnejši teror politikujoče duhovščine.*³⁸

36 Jutro, 25. 8. 1923: Ljubljana, 24. avgusta, 1; Jutro, 26. 9. 1924: Hinavščina in zloba škofovega lista, 2; Jutro, 31. 10. 1928: Ljubljana, 30. oktobra, 1. Prim. tudi Jutro, 6. 5. 1922: Ljubljana, 5. maja, 1; Jutro, 25. 11. 1923: Ljubljana, 24. novembra, 1; Jutro, 31. 1. 1925: Klerikalna revolucija proti papežu, 2; Jutro, 17. 2. 1925: Ljubljana, 16. februarja, 1; Jutro, 26. 2. 1925: Ljubljana, 25. marca, 1; Jutro, 16. 1. 1927: Ljubljana, 15. januarja, 1.

37 Jutro, 19. 12. 1924: Ljubljana, 18. decembra, 1.

38 Jutro, 13. 3. 1926: Ljubljana, 12. marca, 1.

»Ali ni srednji vek z vso inkvizicijo tu? Čitajte Costnerjevega »Ulenspiegla«, je zapisalo, »pa najdete na las enake prizore.« In kam naj štejemo duhovščino, ki razkraja ljudstvo v sovražne tabore, ki seje blazni srd med sosedi in prijatelji, med možem in ženo, med starši in otroci in slabi ljudstvu pamet z lažmi o nadnaravnih kaznih za tiste, ki nočejo slediti klerikalcem?³⁹ Duhovnik, ki v cerkvi budi strankarsko strast, ki nima toliko srčne izobrazbe, takta in spoštovanja do Boga in posvečenega prostora, kjer pridiga in spoveduje in v strankarsko blato vlači ime Božje, križ in svete obrede sploh, ni božji namestnik. On je zločinec in zasluži samo zaničevanje.⁴⁰ Vse delovanje klerikalizma med lahkovernim ljudstvom je kulturna sramota, ki ponižuje Slovence na najnižjo stopnjo.⁴¹ Toda zloraba vere in Cerkve, ustrahovanje zaslepljenega ljudstva s peklom in hudičem je tudi na začetku 20. stoletja, v času telegrafa, zračnega prometa in splošnega napredka znanosti, za črno reakcijo še vedno najuspešnejše orožje.⁴² »Svetopisemski mlinski kamen pristoja vsem politikujočim nevrednim duhovnikom, ki vzbujajo v Sloveniji že toliko let med katoliškimi verniki tako strašno pohujšanje.«⁴³ *Jutrova* sodba je bila neusmiljena. Nanašala se je na Jezusov izrek iz Evangelija po Luku (Lk 17,2): »Bolje je zanj, da mu obesijo mlinski kamen na vrat in ga vržejo v morje, kakor da pohujša enega od teh malih.« (Krašovec, 1997; prim. tudi Evangelij po Mateju (Mt 18,6) in Evangelij po Marku (Mr 9,42)).

Jutro je duhovščini pripisovalo ključno vlogo in pogoj za delovanje Slovenske ljudske stranke. Brez nje SLS ne bi bilo. Vsa cerkvena organizacija je obenem organizacija SLS.⁴⁴ Odvisnost SLS od duhovščine naj bi bila tolikšna, da lahko rečemo: SLS, to je duhovščina.⁴⁵ Ona istoveti cerkvene interese s strankino

39 Jutro, 16. 3. 1924: Ljubljana, 15. marca, 1. Belgijski pisatelj Charles de Coster je v svojem znanem delu *Ulenspiegel* (1867), »bibliji flamskega ljudstva«, prikazal dogodivščine veseljaka in šaljivca iz flamskega ljudskega izročila – lika z istim imenom (obstajal je tudi v stari nemški književnosti), ki ga je postavil v čas prelomnega 16. stoletja. Tedaj so bile nizozemske dežele posest španskih katoliških monarhov Karla I./V. in Filipa II. in španska sveta inkvizicija je ob podpori duhovščine »v obrambo vere« sežigala na grmadah in v mučilnicah uničevala uporne nizozemske patriote, meščane, rokodelce in kmete. Coster je naslikal Cerkev z njenimi škofi, ki imajo krvave roke, sveto rimsko inkvizicijo, ki sežiga može in žive pokopava žene in dekleta zato, »ker noče prelivati krvi«, ter množico duhovnikov, menihov, pridigarjev, odpustkarjev in tretjerednikov, ki v zvesti službi »najbolj katoliškega kralja« Filipa izkorišča praznoverje in bogaboječnost ljudstva, da bi zlomila hrbtenico njegovemu uporu (Šega, 1962, 697–698, 700, 704).

40 Jutro, 4. 7. 1924: Ljubljana, 3. julija, 1; Jutro, 18. 1. 1925: Partizanska duhovščina in država, 2. Prim. tudi Jutro, 13. 3. 1926: Gregor Žerjav, »Cerkev je govorila«, 2. V tedanjem političnem jeziku je izraz »partizanstvo« oziroma »partizanski« pomenilo »strankarstvo« oziroma »strankarski«.

41 Jutro, 4. 7. 1924: Ljubljana, 3. julija, 1. Po Jutru naj bi na taki ravni nastopal kaplan v Žužemberku. Poleti 1924 naj bi med pridigo izjavil, da mu je poznana neka francosko vas, kjer naj bi duhovnik, ki ideološko in politično ni bil dejaven, dopustil, da so sneli Mater Božjo z oltarja in vanj postavili nečistnico, cerkev pa spremenili v plesišče (Jutro, 6. 7. 1924: Ljubljana: 5. julija, 1).

42 Jutro, 18. 2. 1926: Ljubljana, 17. februarja, 1.

43 Jutro, 14. 3. 1926: Ljubljana, 13. marca, 1.

44 Jutro, 16. 2. 1927: Ljubljana, 15. februarja, 1. Prim. tudi Jutro, 8. 1. 1920: Ljubljana, 7. januarja, 1; Jutro, 20. 2. 1924: Ljubljana, 19. februarja, 1; Jutro, 28. 8. 1925: Ljubljana, 27. avgusta, 1; Jutro, 17. 9. 1926: Ljubljana, 16. septembra, 1.

45 Jutro, 28. 8. 1925: Ljubljana, 27. avgusta, 1.

politiko. To kažejo vodilni položaji duhovnikov v katoliškem gibanju. Načelnik SLS je duhovnik (Anton Korošec), njen glavni tajnik je zopet duhovnik (Fran Kulovec), katoliški politični tisk je v rokah duhovščine, vsa gospodarska in kulturna organizacija SLS sloni na duhovščini in sploh ni katoliške organizacije, kjer ne bi imel odločilne besede duhovnik.⁴⁶ Imamo stanovski imperializem katoliške duhovščine, ki mu je primerljiva »židovska gospodstvaželnost«.⁴⁷ Vladohlepnost je imanentna klerikalizmu.⁴⁸ *Jutro* je politikujočim duhovnikom očitalo zanemarjanje njihovega pravega poklica in izpostavljanje nevarnosti, da s svojim delovanjem jemljejo ugled vsej duhovščini.⁴⁹ Spomnilo je na pregovor *Po duhovniku vera gor, po duhovniku vera dol*.⁵⁰ Spraševalo je, kdo naj še spoštuje politikujočo duhovščino, kdo naj ne prezira njenih voditeljev? Saj dan za dnem vzbuja najbolj strupeno strast sovraštva in z lažmi ter obrekovanjem politično nezrelo ljudstvo vzgaja v nauku, da človek ne sme biti svojemu političnemu nasprotniku človek in brat, pač pa mu mora biti volk. Kako naj nastane nova doba z duhovno obnovo, če se najvišji cerkveni dostojanstveniki postavljajo na čelo amoralne in v svojem jedru nekrščanske drhali, kateri ni nobena stvar sveta?⁵¹ Gregor Žerjav je leta 1925 v Narodni skupščini pristavil, da je sramotno zapeljevati dobro in naivno ljudstvo, ki ne more ločevati, do katere meje je duhovnik Kristusov namestnik in kdaj postane strankarski gospodar.⁵² Pogosto izrečeno zahtevo katoliške strani, naj javno življenje poteka v smislu pozitivnih verskih načel, je kasneje osmešil z vprašanjem, ali naj to uresničijo z verskimi nauki o Sveti Trojici, brezmadežnem spočetju in nezmotljivosti?⁵³ Sicer pa je *Jutro* duhovščino štel za polnovreden intelektualni sloj, a politična prostitucija jo družbeno onemogoča. Njeno posvetno delovanje ji jemlje dušnopastirski ugled. Zaničevanje, ki ga svobodomiselna inteligenca čuti do nje zaradi zlorabljanja vere in njene prostitucije, je elementarno.⁵⁴ Katoliške laiške inteligence, »ki se je obesila duhovščini na plašč«, ni cenilo, saj se ni obnesla.

*Je kakor zamorjen cvet. Pod krivo palico umira genij. Kako se naj velik duh razvija v potuhnjenosti klerikalstva? Klerikalna inteligenca nima na ljudstvo nobenega vpliva. Vsa ta masa ne ustvarja nič. So hlapci in nič drugega.*⁵⁵

46 *Jutro*, 4. 2. 1925: Ljubljana, 3. februarja, 1; *Jutro*, 6. 2. 1925: Naši kraji in ljudje, 3; *Jutro*, 17. 9. 1926: Ljubljana, 16. septembra, 1; *Jutro*, 16. 2. 1927: Ljubljana, 15. februarja, 1. Prim. tudi *Jutro*, 19. 9. 1926: Ljubljana, 18. septembra, 1.

47 *Jutro*, 29. 11. 1923: Ljubljana, 28. novembra, 1.

48 *Jutro*, 30. 10. 1926: Ljubljana, 29. oktobra, 1.

49 *Jutro*, 4. 3. 1925: Politika in katoliška duhovščina, 2. Prim. tudi *Jutro*, 26. 9. 1924: Hinavščina in zloba škofovega lista, 2.

50 *Jutro*, 4. 3. 1926: Ljubljana, 3. marca, 1.

51 *Jutro*, 20. 11. 1924: Ljubljana, 19. novembra, 1. Prim. tudi *Jutro*, 4. 3. 1926: Ljubljana, 3. marca, 1.

52 *Jutro*, 25. 3. 1925: Žerjavove batine klerikalnim klevetnikom, 1.

53 *Jutro*, 28. 3. 1926: G.(regor) Ž.(erjav), Ljubljana, 27. marca, 1.

54 *Jutro*, 9. 7. 1924: Prepad med duhovščino in laiško inteligenco, 2; *Jutro*, 29. 8. 1928: Ljubljana, 27. avgusta, 1.

55 *Jutro*, 11. 7. 1922: Zbor zaupnikov JDS, 2; *Jutro*, 6. 1. 1924: Ljubljana, 5. januarja, 1; *Jutro*, 28. 8. 1925: Ljubljana, 27. avgusta, 1.

POLITIKA, ŠKOF JEGLIČ IN DOGODKI V CERKVI

V svojem pogledu na verskopoliitične razmere je *Jutro* odgovornost zanje posebej pripisovalo škofovski oblasti oziroma ljubljanskemu škofu Antonu Bonaventuri Jegliču.⁵⁶ Jeglič naj bi bil dejanski vodja SLS, medtem ko je njen formalni vodja, Korošec, le njegova figura.⁵⁷ »Škof je kakor predsednik upravnega sveta, gosp. Korošec pa n. pr. direktor zavoda. Škof ga lahko spodi.«⁵⁸ Dejansko ni bilo tako, a *Jutro* je vztrajno trdilo, da je škofijski ordinariat »predsedstvo SLS«, vrhovno poveljstvo politikujoče duhovščine, »volilno taborišče SLS« in »oficijelno predstavništvo katoliške cerkve[,] identično s politično stranko«.⁵⁹ Cerkev je odgovorna za vsa zla dela SLS, služkinje politikujočih škofov.⁶⁰ Je sad avtoritativnega ukaza Cerkve.⁶¹ Ljubljanska škofija postaja glavni izvor vsega pohujšanja in nesreče za Slovence.⁶² Ob tem je Jeglič lastnik Jugoslovanske tiskarne, ki tiska katoliško politično časopisje. Določa njegovo pisavo in je podrejeno cerkveni cenzuri.⁶³ *Jutro* je katoliško časopisje imelo za duhovno revno, prepuščeno neizprosni volji cerkvenih policistov.⁶⁴ V njem je videlo politični in časnikarski banditizem.⁶⁵ Očitale mu je tudi krivoverski nauk – razglašanje

56 *Jutro*, 28. 12. 1920: Ljubljana, 27. decembra, 1; *Jutro*, 29. 11. 1923: Ljubljana, 28. novembra, 1; *Jutro*, 9. 7. 1924: Prepad med duhovščino in laiško inteligenco, 2; *Jutro*, 8. 1. 1925: Ljubljana, 7. avgusta, 1; *Jutro*, 6. 2. 1925: Naši kraji in ljudje, 3; *Jutro*, 4. 3. 1925: Politika in katoliška duhovščina, 2; *Jutro*, 30. 4. 1925: Ljubljana, 29. aprila, 1; *Jutro*, 8. 9. 1925: Ljubljana, 7. septembra, 1; *Jutro*, 7. 11. 1925: Ljubljana, 6. novembra, 1; *Jutro*, 13. 3. 1926: Ljubljana, 12. marca, 1, Gregor Žerjav, »Cerkve je govorila«, 2; *Jutro*, 14. 3. 1926: Ljubljana, 13. marca, 1; *Jutro*, 14. 4. 1926: Kako je škof Jeglič razkrinkal SLS?, 2; *Jutro*, 17. 9. 1926: Ljubljana, 16. septembra, 1; *Jutro*, 1. 1. 1927: Za naše časopisje, 14; *Jutro*, 16. 2. 1927: Ljubljana, 15. februarja, 1; *Jutro*, 20. 4. 1928: Ljubljana, 19. aprila, 1. O odnosu liberalne politike do Antona Bonaventura Jegliča prim. tudi Perovšek (1991).

57 *Jutro*, 1. 9. 1922: Ljubljana, 31. avgusta, 1; *Jutro*, 23. 4. 1925: Ljubljana, 22. aprila, 1; *Jutro*, 6. 2. 1925: Naši kraji in ljudje, 3; *Jutro*, 30. aprila 1925: Ljubljana, 29. aprila, 1; *Jutro*, 14. 4. 1926: Kako je škof Jeglič razkrinkal SLS?, 2.

58 *Jutro*, 28. 8. 1925: Ljubljana, 27. avgusta, 1.

59 *Jutro*, 8. 1. 1925: Ljubljana, 7. januarja, 1; *Jutro*, 6. 2. 1927: Ljubljana, 5. februarja, 1. Prim. tudi *Jutro*, 13. 3. 1926: Gregor Žerjav, »Cerkve je govorila«, 2. O vlogi, položaju in politiki Antona Korošca v Kraljevini SHS/Jugoslaviji prim. Rahten (2021a; 2022).

60 *Jutro*, 22. 1. 1925: Ljubljana, 21. januarja, 1; *Jutro*, 3. 10. 1925: Ljubljana, 2. oktobra, 1.

61 *Jutro*, 19. 9. 1926: Ljubljana, 18. septembra, 1.

62 *Jutro*, 20. 11. 1924: Ljubljana, 19. novembra, 1.

63 *Jutro*, 22. 1. 1925: Ljubljana, 21. januarja, 1; *Jutro*, 6. 2. 1925: Naši kraji in ljudje, 3; *Jutro*, 30. 4. 1925: Ljubljana, 29. aprila, 1; *Jutro*, 28. 8. 1925: Ljubljana, 27. avgusta, 1; *Jutro*, 16. 2. 1927: Ljubljana, 15. februarja, 1. Jeglič je Jugoslovansko tiskarno – njen lastnik je bilo pred tem Katoliško tiskovno društvo – kupil julija 1924. Do nakupa je prišlo, ko je izvedel, da namerava liberalna stran (»mladini«, od marca 1924 vključeni v vsedržavno Samostojno demokratsko stranko (SDS), ki je bila tedaj v vladi), tiskarno dati pod sekvester, društvo razpustiti in tiskarni postaviti svojega komisarja. S tem bi liberalci prevzeli nadzor nad tiskarno. Jeglič jo je pred njihovo namero v zadnjem trenutku rešil (Prunk, 1991, 294.) Kot je zapisal v svojem Dnevniku, so bili na liberalni strani »zelo togotni. Zakričali so: »Ti hudiči so nam zadnjo uro ušli.« (Otrin & Čipić Rehar, 2015, 902).

64 *Jutro*, 1. 1. 1927: Za naše časopisje, 14. Prim. tudi *Jutro*, 29. 4. 1924: Ljubljana, 28. aprila, 1.

65 *Jutro*, 1. 9. 1922: Ljubljana, 31. avgusta, 1. Prim. tudi *Jutro*, 13. 7. 1924: Ljubljana, 12. julija, 1.

Slika 2: *Jutro* je tako prikazalo vpliv škofa Jęglića na slovensko javno mnenje: Jęglić sedi na škofovskem stolu, na povodcu pa ima dva napadalna psa – Domoljuba in Slovenca (*Jutro*, 1. 5. 1925: *Glasniki ljudske volje v Sloveniji*, 2).

nezmotljivosti škofa v političnih zadevah.⁶⁶ Očitek je zadeval članek v *Slovenecu*, v katerem take trditve ni bilo.⁶⁷ Sicer pa naj bi *Slovenec*, vodilno katoliško politično glasilo, tiste, ki ne znajo misliti, ob vsaki priložnosti skušal prepričati, da sta Cerkev in SLS isto, ljubljanski škof in sam Bog pa tudi eno.⁶⁸ *Jutro* je tudi poudarilo, da so bili strupeni plini, ki so jih uporabljali v svetovni vojni, milejši in po svojih pogubnih posledicah manj škodljivi, kot je pogubna pisava tega škofovega lista.⁶⁹ Namenjen je agitatorjem političnega katolicizma po župniščih in kaplanijah, katerim pomeni več kot vsi kánoni cerkvenega prava in Kristusovi

⁶⁶ *Jutro*, 14. 3. 1926: Ljubljana, 13. marca, 1.

⁶⁷ *Slovenec*, 13. 3. 1926: Žerjav je govoril, 1.

⁶⁸ *Jutro*, 23. 11. 1924: Zakaj se klerikanci razburjajo radi Marijanskih kongregacij?, 2. O časniku *Slovenec* prim. Tominšek Perovšek (2013).

⁶⁹ *Jutro*, 16. 11. 1924: Ljubljana, 15. novembra, 1.

nauki.⁷⁰ Katoliško politično glasilo, ki je bilo namenjeno podeželju, *Domoljub*, pa je Žerjav označil za »ogaben mrčes«, ki zastruplja slovensko ljudstvo.⁷¹

Pred volitvami v Narodno skupščino februarja 1925 se je *Jutro* razpisalo o odklonilnem stališču sv. Sedeža glede vmešavanja katoliške duhovščine v strankarsko politične boje in v tem okviru pokazalo na Jegliča. Obsodba je zadevala italijanske razmere, po *Jutrovem* mnenju pa naj bi bila *mutatis mutandis* merodajna tudi za Jugoslavijo. Pisanje o tem stališču, ki ga je imelo za »prav posebno dobrodošlo darilo« papeža Pija XI. Slovencem ob »svetem letu« 1925, je povezovalo s poročanjem o odgovoru vatikanskega državnega tajnika kardinala Pietra Gasparrija jugoslovanskemu poslaniku pri sv. Stolicy Josipu Smodlaki na noto jugoslovanske vlade, da katoliška duhovščina politično zlorablja cerkev in vero. Po *Jutru* je Gasparri Smodlaki ponovil stališče sv. stolice, apostolskega nuncija v Beogradu Ermenegilda Pellegrinettija pa so na jugoslovansko noto opozorili.⁷²

Škof Jeglič je *Jutrovo* pisanje spremljal in se nanj odzval z izjavo, da njegovemu dobremu imenu in zaupanju vanj ni škodovalo, čeprav ga liberalno časopisje nenehoma grdi, opravlja in obrekuje. Obžaloval je, da »dotični« krogi v svoje gnusne spletke vpletajo samega sv. očeta.⁷³ *Jutro* je na njegovo izjavo odgovorilo, da o stališču sv. stolice ni spregovoril odkrite besede, pač pa se je poslužil izjave, v kateri obžaluje spletkarsko sklicevanje na vrhovnega cerkvenega poglavarja. To razkriva njegovo neodkritosrčnost in lažnivost. Škofova izjava je dokument klerikalne neiskrenosti in licemerstva.⁷⁴ Dejansko pa je Jeglič čakal, da od nuncija prejme uradno obvestilo o papeževem stališču (Otrin & Čipić Rehar, 2015, 916). Od Vatikana, nunciature ali vlade ni dobil nobenega naročila ali navodila ali svarila, kar je javno sporočil.⁷⁵ Sicer se je glede jugoslovanske note konkretno opredelil. Na Pellegrinettijevo pismo vprašanje, ali duhovščina res deluje v prid SLS, je odgovoril, da duhovniki stranko res podpirajo, ker edino ona deluje na temelju pozitivne krščanske vere. V volilni borbi pa so v ospredju laiki, duhovniki so bolj ob strani in mirni, razen tistih, ki jih ljudstvo želi za poslance. Splošno pritožbo o zlorabi Cerkve in prižnice je zavrnil, kvečjemu kak posamezni duhovnik izusti nespretno besedo, ko pojasnjuje dolžnosti volivcev. Od sodišča je prejel samo eno ovadbo, medtem ko ljudstvo ugovarja tistim, ki na političnih shodih obtožujejo duhovščino. Sploh pa časopisje nasprotne (liberalne) strani grozljivo laže (Otrin & Čipić Rehar, 2015, 917–918). Po *Slovincu* naj bi v škofiji celo širili letake s trditvijo,

70 *Jutro*, 16. 11. 1924: Ljubljana, 16. novembra, 1.

71 *Jutro*, 18. 1. 1925: Partizanska duhovščina in država, 2.

72 *Jutro*, 22. 1. 1925: Ljubljana, 21. januarja, Papež obsoja politikujočo duhovščino, 1; *Jutro*, 1. 2. 1925: Iz življenja in sveta, 7; *Jutro*, 8. 2. 1925: Vatikan in škof Jeglič, 7.

73 *Slovenec*, 5. 2. 1925: Dnevne novice, 6; Otrin in Čipić Rehar (2015, 916).

74 *Jutro*, 6. 2. 1925: Naši kraji in ljudje, 3.

75 *Slovenec*, 7. 2. 1925: Odločna izjava, 1.

da je Gasparri duhovnikom prepovedal kandidaturo na listi SLS.⁷⁶ To ni bilo resnično, kar so duhovniki s prižnic oznanili v Jegličevem imenu. »Pa naj le kriče o zlorabi prižnice in cerkve v politične namene«, je zapisal Jeglič v svoj *Dnevnik* (Otrin & Čipić Rehar, 2015, 918).

Jutro je kmalu zatem Jegliča obtožilo tudi nesocialnega čuta. Očitek je zadeval njegovo svarilo, ki je članom pašniških zadrug v Savinjski dolini napovedovalo verske kazni, če bi si skušali prilastiti dele gornjegrajskih škofijskih gozdov. Po odločitvi Gregorja Žerjava, ki je bil tedaj minister za gozdove in rudnike, so jim februarja 1925 njihovo pridobitev obljubile agrarne oblasti (Otrin & Čipić Rehar, 2015, 919). Jegličevo svarilo so v *Jutru* označili za dokaz njegovega kapitalističnega naziranja, ki je hujše kot pri drugih kapitalistih, saj svoj kapital zagovarja z verskimi postavami in preti z verskimi kaznimi. Ljubljanski škof ima in hoče imeti latifundije in je v službi najbolj brezobzirnega mamonizma.⁷⁷ Jegliču so pri *Jutru* očitali še sežig Cankarjeve *Erotike*, ustanovitev zavoda sv. Stanislava (s prvo popolno slovensko gimnazijo) izključno le iz ideoloških in političnih razlogov, kar je v določeni meri tudi držalo, pastirsko pismo, v katerem je obsodil prizadevanja, da bi postavili spomenik Primožu Trubarju in, tako kot duhovščini in političnemu katolicizmu sploh, vojno priganjaštvo v minulem svetovnem spopadu.⁷⁸ Spominjalo je tudi, da je »volil komuniste«, to je s svojim glasom podprl Zvezo delovnega ljudstva (ZDL), volilno povezavo, ki so jo za občinske volitve v Ljubljani leta 1922 oblikovali krščansosocialna Delavska zveza, komunisti in ljubljanska krajevna organizacija Socialistične stranke Jugoslavije. Zveza je na volitvah zmagala. Kasneje so mu podporo ZDL oponašali z besedami: »Sumus ex grege Christi [Mi smo iz Kristusove črede], pa gremo s komunisti.«⁷⁹ Ob 30. letnici njegovega prihoda v ljubljansko škofijo so poudarili, da se je po sprva strpni naravnosti vrgel v vrtinec politike in se z vso silo zavzemal za konservativno (katoliško) stranko.⁸⁰ Žerjav je leta 1926 zapisal, da bo škof, ki ga bo nasledil, »imel mnogo posla, če bo hotel dvigniti škofijski stolec iz strankarskega blata SLS in mu povrniti avtoriteto«.⁸¹ Že pred

76 Slovenec, 7. 2. 1925: Kdo izrablja vero in Cerkev v politične namene, 1.

77 Jutro, 22. 4. 1925: Originalen pastirski list škofa Jegliča, 2; Jutro, 23. 4. 1925: Ljubljana, 22. aprila, 1; Jutro, 24. 4. 1925: Škofov list v obrambi škofa, 2. Prim. tudi Jutro, 18. 2. 1926: Ljubljana, 17. februarja, 1.

78 Jutro, 13. 1. 1923: Ljubljana, 12. januarja, 1; Jutro, 29. 5. 1923: Ljubljana, 28. maja, 1; Jutro, 8. 10. 1924: Ljubljana, 7. oktobra, 1; Jutro, 28. 11. 1924: Ljubljana, 27. novembra, 1; Jutro, 24. 4. 1925: Škofov list v obrambi škofa, 2; Jutro, 30. 4. 1925: Ljubljana, 29. aprila, 1; Jutro, 5. 10. 1925: Ljubljana, 4. oktobra, 1; Jutro, 7. 11. 1925: Ljubljana, 6. novembra, 1; Jutro, 5. 12. 1925: Ljubljana, 4. decembra, 1; Jutro, 18. 2. 1926: Ljubljana, 17. februarja, 1; Jutro, 4. 3. 1926: Ljubljana, 3. marca, 1; Jutro, 13. 4. 1926: Ljubljana, 13. aprila, 1; Jutro, 19. 9. 1926: Ljubljana, 18. septembra, 1; Jutro, 31. 10. 1928: Ljubljana, 30. oktobra, 1. Prim. tudi Ljubljanski škofijski list (1908, 113–114).

79 Jutro, 9. 12. 1922: Ljubljana, 9. decembra, 1; Jutro, 19. 1. 1923: Ljubljana, 18. januarja, 1; Jutro, 18. 2. 1926: Ljubljana, 17. februarja, 1; Prunk (1971–1972; 1977, 65). Prim. tudi Otrin in Čipić Rehar (2015, 868, 871, 972).

80 Jutro, 22. 5. 1928: Škof dr. A. B. Jeglič pred 30 leti, 2.

81 Jutro, 13. 3. 1926: Gregor Žerjav, »Cerkve je govorila«, 2.

tem pa je *Jutro* Jegliča opomnilo, da je nož, ki ga uporablja proti tistim, ki niso nikoli vpletali vere v politiko in so se vedno zavzemali za strpnost v veri, nabrušen na dve strani.⁸²

Jutro se je ustavilo tudi ob obeh papežih, ki sta v dvajsetih letih vodila Katoliško cerkev. Ob smrti Benedikta XV. leta 1922 je zapisalo, da svojega življenjskega cilja, sporazuma med Vatikanom in italijansko vlado, ni dosegel. Drugače pa mu je očitalo avstro- in italijanofilsko stališče med svetovno vojno in neprijazen odnos do Slovencev in Hrvatov v Italiji. Bil naj bi tudi razpihovalec vojne in s svojim protisrbskim stališčem celo eden od njenih najbolj vplivnih in najmočnejših sokrivcev. V resnici pa ga je italijanska vlada imela za nasprotnika italijanskih nacionalnih interesov, prav tako pa so bile zanj značilne mirovne pobude, ki so jih na Slovenskem poznali, in jih je omenilo tudi *Jutro*. Njegov pontifikat je označilo za neuspešen, saj kljub svojim sposobnostim zaradi nenaklonjenega časa ni uspel v svojih političnih prizadevanjih.⁸³ Ob nastopu novega papeža, Pija XI., je bilo kratko: postati hoče fanatik cerkvene politike.⁸⁴ Umirjeno pa je bilo ob smrti lavantinskega knezoškofa Mihaela Napotnika, leta 1922, ki mu je namenilo v tem duhu napisan nekrolog.⁸⁵ Ob desetletnici smrti Janeza Evangelista Kreka mu je izreklo spoštljiv spomin,⁸⁶ s toplimi besedami pospremlilo zlatomašniški jubilej nekdanjega župnika na ljubljanskem Trnovem Ivana Vrhovnika in čestitalo nekdanjemu predsedniku Družbe sv. Cirila in Metoda Tomu Zupanu ob njegovi diamantni maši.⁸⁷ Pozitivno so tudi sprejeli članek Frana Saleškega Finžgarja Jugoslavija ali smrt, v katerem se je v *Slovenecu* zavzel za krepitev jugoslovanskega domovinskega in državnega čuta.⁸⁸ Ko je leta 1929 Gregorij Rožman postal Jegličev koadjutor (pomožni škof s pravico nasledstva), je o tem poročalo v krajšem članku na prvi strani.⁸⁹ Omenimo naj še, da so glede cerkvenih vprašanj na liberalni strani zagovarjali odpravo duhovniške bere (kmečke dajatve v naravi župnikom, kaplanom in cerkovnikom), kjer je še obstajala, in na vsak način asistenco žandarjev pri nasilnem izterjevanju tega cerkvenega davka. Predlog o odpravi bere je v Narodni skupščini leta 1928 pojasnjeval Albert Kramer, ki je kot opozicijski poslanec zagovarjal ureditev materialnih odnosov med ljudstvom in duhovščino. Opozarjal je, da bera močno obremenjuje kmeta in je nedostojna tudi za duhovnika: duhovnik, ki je akademsko izobražen in predstavlja moralno avtoriteto med ljudmi, mora vsako leto s

82 *Jutro*, 16. 3. 1924: Ljubljana, 15. marca, 1.

83 *Jutro*, 24. 1. 1922: Ljubljana, 23. januarja, 1, in Benediktova politična oporoka in Jugoslavija, 2; *Jutro*, 29. 5. 1923: Ljubljana, 28. maja, 1; Kolar (2018).

84 *Jutro*, 7. 2. 1922: Ljubljana, 6. februarja, 1.

85 *Jutro*, 29. 3. 1922: Knezoškof Mihael Napotnik, 2.

86 *Jutro*, 9. 10. 1927: Ljubljana, 8. oktobra, 1.

87 *Jutro*, 27. 7. 1927: Naši kraji in ljudje, 3; *Jutro*, 28. 7. 1927: Naši kraji in ljudje, 3; *Jutro*, 14. 3. 1928: Naši kraji in ljudje, 3.

88 *Slovenec*, 28. 1. 1922: F.(ran) S.(aleški) Finžgar, Jugoslavija ali smrt, 2; *Jutro*, 29. 1. 1922: Ljubljana, 28. januarja, 1.

89 *Jutro*, 10. 3. 1929: Profesor dr. Rožman koadjutor in naslednik ljubljanskega škofa dr. Jegliča, 1.

Slika 3: Ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937, škof 1898–1930) (Ilustrirani Slovenec, 11. 9. 1927, 1 – portret akademskega slikarja Franja A. Sterleta iz leta 1927)

cerkovnikom hoditi od kmeta do kmeta z vrečo na rami. Potem pa nedobrohotno dodal: »In ko prinese darove, jajca, moko, zrno itd. v župnišče, se spremeni v trgovca, ki se prepira z interesenti za višjo ceno...« Vprašanje bere je treba zakonsko urediti, to je nadomestiti, kar bi duhovščina izgubila z njeno odpravo. Dokončni ureditvi duhovniških plač zato ni nasprotoval, saj bi tako zagotovili vsa potrebna sredstva, da bi duhovniki lahko opravljali svoj vzvišeni poklic med ljudstvom. Kramer se je zavzel tudi za ureditev vprašanja kongruie (osnovni najnižji dohodek, ki ga je prejemal vsak duhovnik), da cerkveni dohodki ne bi prišli v korist samo posameznikom in maloštevilnim privilegirancem, ampak

bi odpravili neenakost med duhovništvom. Predlogov, ki jih je zagovarjal, niso sprejeli.⁹⁰ Kasneje je na bero, »najtežji in najbolj nesocialen davek za našega kmeta«, spomnilo tudi *Jutro*. »Prosi naš kmet,« je zapisalo, »proklinja in zopet prosi, naj se ta črni preostanek tlačanstva odpravi. Kdo je proti?« In podalo priročen odgovor: »SLS, ker v tej zahtevi vidi ogrožene interese klerikalnega agrarnega velekapitala.«⁹¹ SLS je bila v času, ko je Kramer zagovarjal odpravo bere in ureditev vprašanja kongruie, med strankami parlamentarne večine, sodelovala pa je tudi v vladi.

DVA SVETOVA

Jutro je razmere na Slovenskem označilo kot boj dveh svetov, boj sveta Ideje Svobode in napredka s starim, jezuitskim Rimom. Slovenijo je dotlej pretresal 40 let in še vedno obvladuje njeno politično življenje. Na podeželju v povsem odkriti obliki, v mestih pa v prikriti, ker je tu politični katolicizem previdnejši in skriva svojo volčjo dlako.⁹² Ahrimanu, zlemu duhu, ki je objel mnoge zastopnike Cerkve, v Jugoslaviji pa je njegova tvorba SLS, stoji nasproti celoten tabor, ki duhovščini kliče »Nazaj k oltarju!«⁹³ Boj med njima razkriva največji slovenski notranji problem, boj za svobodo duha. V njem liberalna stran ne podpira le vojske svobode zoper temo, ampak tudi demokratično jugoslovansko državo. Med političnim katolicizmom in tudi med Katoliško cerkvijo in demokratično državo je namreč globok notranji razpor. Cerkev pomeni nadnaravno avtoriteto, avtoriteto nad človekom in mimo človeka. Ta avtoriteta stoji *nad* državo, ki je njen del, in se ne more menjati. Ona obstaja brez razvoja. Nasproti njej pa demokracija pomeni *avtoriteto v človeku in iz človeka*. Demokracija je stalni razvoj, demokratična država pa je njena podlaga in posledica tega razvoja. On je del ljudstva. V demokratični državi stoji pred nami namesto nadnaravne sile človek, ki vidi svojo silo v svojem srcu, v sebi. V tem je prepad med katoliško in demokratično vzgojo ljudstva.

*Cilj klerikalizma je popolna oblast politikujoče duhovščine nad zaslepljenim, zdogmatiziranim in servilnim ljudstvom. Cilj napredne jugoslovenske demokracije pa je popolna in neokrnjena avtonomija ljudstva. Do najvišje popolnosti razvita energija naroda, telesna, duševna in moralna. Svoboden in svobodomiseln državljani naj najde avtoriteto v samem sebi, z lastnim razumom naj sodi, po lastnih nogah naj hodi, ne pa ob palicah politikujoče duhovščine ali kogarkoli drugega.*⁹⁴

90 *Jutro*, 7. 3. 1928: Hegemonisti tudi katoliški duhovščini ne privoščijo dostojne eksistence, 2. O beri in kongrui prim. Steska (1928, 431–433, 435–436); Guček (2022, 208–215, 229–235).

91 *Jutro*, 24. 5. 1928: Ljubljana, 23. maja, 1.

92 *Jutro*, 3. 1. 1923: Ljubljana, 2. januarja, 1. Prim. tudi *Jutro*, 20. 11. 1923: Ljubljana, 19. novembra, 1; *Jutro*, 26. 1. 1927: Volilni teror politikujoče duhovščine, 2.

93 *Jutro*, 3. 10. 1925: Ljubljana, 2. oktobra, 1.

94 *Jutro*, 3. 1. 1923: Ljubljana, 2. januarja, 1; *Jutro*, 17. 2. 1925: Ljubljana, 16. februarja, 1.

Jutro je opozarjalo, da so tako kot na občni ravni, tudi v katolištvu dve strani. Ena je Kristusova, ki uči, da kraljestvo Cerkve in njene organizacije ni od tega sveta in se omejuje na duhovno poslanstvo, druga pa izhaja iz nizkih čutov človeštva, ki za Cerkev zahtevajo posvetno moč in gospodstvo. Ti dve smeri se borita kot dobri in zli duh. Žal je zli običajno zmagovit, dobri pa prihaja do zmage le redko.⁹⁵ *Jutro* je v prvega enačilo s »političnim stvarom« – klerikalizmom. To je srednjeveški brezvestnež, ki je v Božjo slavo izumil in izvrševal turturo, ubijal, moril, zastrupljal – vse v znamenju Križanega.⁹⁶ Njegove značilnosti so mržnja, pridiganje laži in klevet, neiskrenost, hudobija – politično razbojništvo.⁹⁷ Predstavlja vse, kar je na Slovenskem neozdravljivega.⁹⁸ Slovencem niti svetovna vojna ni povzročila take materialne in moralne škode kot klerikalna politika. Ona ni le škodljiva, ampak tudi duhovno omejena in sramotna, sramotna ne le za katolicizem, temveč za vsakogar, ki je vreden, da živi v 20. stoletju. Namesto, da bi se današnja družba posvečala problemom modernega časa, novodobnim pridobitvam na polju znanosti, življenjskim socialnogospodarskim vprašanjem, z zadevami, ki jih napredek človeštva nujno zahteva za izboljšanje in olajšanje vsakdanjega življenja, klerikalci dan za dnem vlačijo med Slovence plesnivo srednjeveško orodje vatikanske reakcije. Klerikalizem se v 20. stoletju pri nas poslužuje prav take propagande kot misijonarji med zamorci. Po vsej drugi Evropi zaman iščeš tako ravnanje, kot ga uganjajo naši klerikalci z zlorabljanjem vere in Cerkve. Samo v Sloveniji še živi sramota, da je vprašanje vernosti ali nevernosti prvorazredno politično vprašanje. Klerikalci nimajo nobenega spoštovanja do slovenskega ljudstva in mu odrekajo sploh vsako duševnost, ko ga še danes neprestano strašijo z brezverstvom, peklom in hudičem. Slovenci bi sicer lahko dovoljevali ta »srednjeveški sport«, če nam ne bi jemal toliko dragocenega časa in moči. Tako pa se mora vprašati vsakdo, ki ima zdravo pamet in misli po svojem preudarku, zakaj? Čemu vse to? – »V čast božjo zagotovo ne, v blagor naroda tudi ne. Ali naj Slovenci v tem boju izkrvave zaradi škofa Jegliča in dr. Korošca? Konec mora biti tega robstva, konec strašne sramote, ki nas tlači k tlom ter ponižuje na stopnjo idiotstva!«⁹⁹ »Če bi prišel Kristus danes zopet na zemljo, bi ga klerikalci zopet križali«, si je *Jutro* sposodilo izrek pripadnika NNS Vladimirja Ravniharja iz leta 1912.¹⁰⁰

Slovenja ječi v sponah klerikalizma in na ljudstvo še čaka sonce svobodnega in samostojnega mišljenja, je leta 1927 zapisalo *Jutro*.¹⁰¹ Klerikalizem je anahronizem, zgodovinski deficit slovenstva, zaradi njega Slovenci živijo več kot trideset

95 *Jutro*, 19. 9. 1926: Ljubljana, 18. septembra, 1.

96 *Jutro*, 6. 3. 1923: Ljubljana, 5. marca, 1.

97 *Jutro*, 19. 4. 1923: Ljubljana, 18. aprila, 1; *Jutro*, 26. 3. 1925: Ljubljana, 25. marca, 1; *Jutro*, 18. 3. 1926: Ljubljana, 17. marca, 1.

98 *Jutro*, 30. 10. 1920: Pred sodiščem ožigosani klerikalni prvaki, 2.

99 *Jutro*, 20. 2. 1926: Ljubljana, 19. februarja, 1.

100 Slovenski narod, 27. 1. 1912: Stranka brez častne besede, 2; *Jutro*, 18. 3. 1925: Ljubljana, 17. marca, 1.

101 *Jutro*, 19. 2. 1927: Ljubljana, 18. februarja, 1.

let za drugim kulturnim svetom.¹⁰² Očitno res mislijo, da je teror podivjane in posurovele politikujoče duhovščine sam po sebi razumljiv in je zloraba cerkvenega aparata in verskega čuta dopustna. Tako pri volivcih večinske slovenske stranke – SLS – ne odloča njihova svobodna volja, ne odločata ne razum in pamet, ampak slepa vdanost in pokorščina, ki ju goji versko sfanatizirani in politično še manj zreli del ljudstva do duhovščine. V množice je globoko vsajena zmota, da poleg obiskovanja maše in opravljanja spovedi k cerkvenemu opraviilu sodi tudi volilni glas za SLS. Zato ni čudno, da verske interese istovetijo z njenimi političnimi cilji. V Sloveniji ni nobene druge stranke, niti je ni bilo, ki bi bila tako lažniva in nepoštena ter Slovencem tako škodljiva, kot stranka politikujoče duhovščine. Od svojega nastanka je posvečena samo interesom politikujočega Rima. Od vseh tujih strupov je v narodnem telesu klerikalni najnevarnejši.¹⁰³

*Za masko reži pod jezuitskim klobukom mrtvaška glava najnevarnejšega sovražnika Jugoslavije, sovražnika vsakega »slobodnega duševnega poleta Slovenstva«, tisočletnega »zatiralca vsake državljanske svobode, branilca vseh fevdalnih monarhizmov«, sodruga vseh »militarizmov« in izsesavajočih »kapitalizmov« – glava rimskega klerikalizma.*¹⁰⁴

V njegovi izprijenosti, zvitosti in strupenosti se ga sploh naslikati ne da, marveč ga je treba občutiti na lastni koži, da ga lahko resnično spoznamo.¹⁰⁵ »Klerikalnega hujskača lahko ubiješ,« je že na začetku dvajsetih let zapisalo *Jutro*, »a iz njega bo tudi še po smrti puhtela koncentrirana zlobnost in nemoralnost.«¹⁰⁶

CERKVENA HIERARHIJA

Jutrove obtožbe in poudarki so izražali izrazito ideološko obremenjeno miselno stanje, zavestno in obsedeno sovraštvo, ki je vodilo njegovo pisanje. *Jutro* je na kulturnobojni način dojemalo tudi odnose med duhovščino.¹⁰⁷ Izzivalo ga je vprašanje cerkvene hierarhije, ki ne pozna demokracije in svobode. *Sic volo, sic iubeo!* (Tako hočem, tako ukazujem!) je načelo cerkvenih veledostojanstvenikov.¹⁰⁸ Zato

102 *Jutro*, 20. 11. 1923: Ljubljana, 19. novembra, 1; *Jutro*, 6. 1. 1924: Ljubljana, 5. januarja, 1; *Jutro*, 26. 9. 1924: Hinavščina in zloba škofovega lista, 2. Prim. tudi *Jutro*, 20. 2. 1924: Ljubljana, 19. februarja, 1; *Jutro*, 5. 2. 1924: Jugoslovenska demokracija na pohodu, 2.

103 *Jutro*, 19. 12. 1924: Ljubljana, 18. decembra, 1; *Jutro*, 13. 2. 1925: Ljubljana, 12. februarja, 1; *Jutro*, 26. 3. 1925: Ljubljana, 25. marca, 1; *Jutro*, 28. 1. 1927: Volilni teror politikujoče duhovščine v Sloveniji, 2; *Jutro*, 19. 2. 1927: Ljubljana, 18. februarja, 1.

104 *Jutro*, 6. 2. 1923: Ljubljana, 5. februarja, 1.

105 *Jutro*, 7. 11. 1925: Ljubljana, 6. novembra, 1.

106 *Jutro*, 1. 9. 1922: Ljubljana, 31. avgusta, 1.

107 O odnosih med duhovščino na Slovenskem v času med svetovnima vojnama prim. Guček (2022, 287–316).

108 *Jutro*, 6. 2. 1927: Ljubljana, 5. februarja, 1. Celoten izrek se glasi: *Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas* (Tako hočem, tako ukazujem, namesto razloga naj bo moja volja) (Banič, 1990, 282).

je slovenski duhovnik že tri desetletja obsojen na politično sužnost klerikalizmu, na zdresirano hlapčevsko službo.¹⁰⁹ Tisti, ki nočejo biti njegovo slepo orodje, ki se jim studi bratomorni boj, jih hierarhija brezobzirno prestavi na najslabše, v zakotne gorske župnije. A če bi se pod bičem klerikalnega nasilnika spokorjeni vrnili v edino zveličavni hlev, bi se prostovoljno pustili privezati k jaslim: Živi mrlič!¹¹⁰

Visoki cerkveni predstavniki so bili po *Jutrovem* opominjanju po svoji vzgoji in svojem poklicu skoraj vsi brez izjeme avtokrati ter brezobzirni in brezsrčni absolutisti in teroristi v odnosih do svojih podložnih duhovnikov. Nobeno vojaško povelje ni nič proti škofovskemu; saj je duhovnik, če se ga poloti škof in mu odvzame pravico brati mašo, materialno, v naših razmerah pa tudi moralno, uničen. *Jutro* je poudarilo, da škofovsko preganjanje duhovnikov na Slovenskem ni bilo redko. Dva prvih slovenskih genijev, Simon Gregorčič in Anton Aškerc, sta poleg številnih drugih postala žrtvi škofovske omejenosti in protikulturnega nazadnjaštva. Starejša generacija se še spominja Jegličevega preganjanja župnika Berceta na Sori. »To so bili zlati avstrijski časi!«, je prezirljivo in obenem obtožujoče pribilo *Jutro*.¹¹¹ Tedanji politični katolicizem je označilo za brezdomovinski, klečeplazen pred nemštvom in habsburžanstvom, hinavski, brezvestno strankarski, koruptiven in terorističen.¹¹² Spomnilo je na absolutno oblast SLS v letih pred prvo svetovno vojno na Kranjskem in njeno »izstradalno« politiko do (liberalnega) učiteljstva, ko »pod hujšim pritiskom in terorjem ni kmalu v Evropi živel kak narod, kot smo Slovenci živeli takrat, ko je imela SLS vso politično moč«. ¹¹³ V avstrijski dobi je vladalo najbolj grdo ustrahovanje, ki se je začelo pri krstu in končalo pri pogrebu.¹¹⁴

JUTRO, VERA IN SLOVENSKA LJUDSKA STRANKA

Tu lahko opozorimo na *Jutrove* in sploh liberalne poudarke, ki so zadevali vero. Sredi dvajsetih let je Žerjav opomnil, da na liberalni strani ne zametujejo nobene razodete vere, ne življenja po njej. Tisti, ki zaničuje katerokoli vero, ali ovira, da ljudje živijo po njej, ni svobodomiselni.¹¹⁵ Trditve političnega katolicizma, da skušajo liberalci preprostega človeka odtujiti pozitivni veri, je *Jutro* označilo za laž, ponovni dokaz klerikalne zlorabe vere in Cerkve.

109 *Jutro*, 18. 3. 1926: Ljubljana, 17. marca, 1; *Jutro*, 31. 10. 1928: Ljubljana, 30. oktobra, 1. Prim. tudi *Jutro*, 12. 2. 1925: Ljubljana, 12. februarja, 1.

110 *Jutro*, 10. 2. 1921: Ljubljana, 9. februarja, 1; *Jutro*, 13. 2. 1925: Ljubljana, 12. februarja, 1. Prim. tudi *Jutro*, 29. 11. 1923: Ljubljana, 28. novembra, 1; *Jutro*, 6. 2. 1927: Ljubljana, 5. februarja, 1.

111 *Jutro*, 6. 2. 1927: Ljubljana, 5. februarja, 1. Prim. tudi *Jutro*, 18. 3. 1926: Ljubljana, 17. marca, 1.

112 *Jutro*, 26. 9. 1922: Ljubljana, 25. septembra, 1. Prim. tudi *Jutro*, 28. 11. 1924: Ljubljana, 27. novembra, 1.

113 *Jutro*, 12. 5. 1922: Ljubljana, 11. maja, 1.

114 *Jutro*, 13. 1. 1923: Ljubljana, 12. januarja, 1.

115 *Jutro*, 12. 3. 1926: Gregor Žerjav, »Cerkve je govorila«, 2.

*Klerikalna morala temelji na laži in dokler nas bo v pobijanju in razkrinkavanju te morale napadal klerikalni tisk kot nasprotnike katoliške vere in cerkve, nam bodo ti napadi vedno dobrodošli, zakaj gnojnica, ki jo izlivajo, teče nazaj v korita, v katerih se valjajo klerikalni zapeljivci in izkoriščevalci slovenskega ljudstva.*¹¹⁶

Vprašanje razmerja do vere in Cerkve pa je osebno. Razčisti naj ga vsak zase. Mi strogo ločujmo vero od klerikalizma, obsojamo pa zlorabo katoliške vere v politične namene. Naš boj proti klerikalizmu ne velja Cerkvi, pač pa zlorabi njenega duhovnega vpliva in vpliva njene organizacije.¹¹⁷ To niso interesi vere in Cerkve, ki političnemu katolicizmu niso mar, njega zanima posvetna oblast, za kar mu služi njuna zavestna zloraba. Klerikalizem je dosledno zanikanje verskih načel. Njegova črna senca in blasfemično ravnanje kvarita čistost krščanstva. Cerkev se mora osvoboditi političnih prilaščevalcev in se k duhovščini in ljudstvu vrniti kot duhovna in moralna ustanova.¹¹⁸ Napade na vero in duhovnike je odklanjalo, zagovarjalo jih je le v »silobranu«, in na takšen način, ko se ne more zamenjati vere in Cerkve z njenim nevrednim služabnikom, še manj pa z mamonistično klerikalno inteligenco in polinteligenco. Mi se branimo proti zlorabam, duhovščine pa nikakor ne oviramo v njenem čisto verskem in pastirskem delu.¹¹⁹ Če na katoliški strani trdijo, da hoče liberalna odtujiti preprostega človeka pozitivni veri, je to laž in še en dokaz klerikalne zlorabe vere in Cerkve.¹²⁰ Žerjav je dodal, da нравni ideali svobodomislecev obsegajo vse lepe nauke krščanske morale. A v nji ne najdejo ljubezni do naroda, domovine, do jugoslovanske države, čeprav je ona bila in je spodbuda najplemenitejših žrtev in poleta, je lepa in svetla in prazen je tisti, ki mu ne klije v srcu. Versko strpnost in spoštovanje vsakega verskega prepričanja v vseh posledicah so jim nasproti mračnemu nasilju nestrpnost dali svobodomiselni nazori. Na Slovenskem je strankarska zloraba katoliško vero potisnila približno na predreformacijsko raven.¹²¹

Vero kot politično sredstvo in politični katolicizem sploh je *Jutro* obsodilo tudi s sklicevanjem na brošuro *Moj odgovor*, ki jo je leta 1922 objavil nekdanji prvak katoliškega gibanja v avstrijski dobi Ivan Šusteršič (Šusteršič, 1922). Šusteršič, ki je vodenje VLS izgubil v znanem sporu s strankinimi »mladimi« leta 1917 in se je ob zlomu Avstro-Ogrske umaknil v tujino, je bil po vrnitvi v domovino leta 1922 neizprosni politični nasprotnik VLS/SLS in njenega novega načelnika Korošca; Žerjav je skušal pri kralju Aleksandru I. Karađorđeviću celo

116 Jutro, 18. 2. 1926: Klerikalci v boju proti slovenski knjigi, 2.

117 Jutro, 19. 2. 1921: Ljubljana, 18. januarja, 1.

118 Jutro, 19. 3. 1924: Ljubljana, 18. marca, 1; Jutro, 3. 7. 1924: Ljubljana, 2. julija, 1; Jutro, 25. 1. 1925: Ljubljana, 24. januarja, 1; Jutro, 26. 3. 1925: Ljubljana, 25. marca, 1.

119 Jutro, 11. 7. 1924: Ljubljana, 10. julija, 1.

120 Jutro, 18. 2. 1926: Klerikalci v boju proti slovenski knjigi, 2.

121 Jutro, 13. 3. 1926: Gregor Žerjav, »Cerkev je govorila«, 2.

doseči, da Šusteršiču vrnitve ne bi dovolili, a s svojim predlogom ni uspel (Pleterski, 1998, 464). Šusteršičeva brošura je bila huda obsodba katoliške stranke in njenega političnega zlorabljanja vere (npr. Pleterski, 1998, 456–464; Rahten, 2012, 373–375). Svoji nekdanji stranki se je namenil vzeti dobro ime z očitkom, da je klerikalna, zato je treba zavrniti klerikalizem na splošno kot pojav (Pleterski, 1998, 460). *Jutro* je izid Šusteršičeve brošure, ki je bila za liberalce nedvomno dobrodošla, pospremlila z opozorilom, da nihče ne pozna klerikalne stranke tako v dušo in srce kot on, da je ni nihče bolj poklican predstaviti in spregovoriti o njeni taktiki, metodah in ciljih kot on, ki upravičeno trdi, da je SLS njegovo delo.¹²² Objavilo je več odlomkov iz njegove brošure,¹²³ ob njegovi smrti leta 1925 pa je nekdanjemu neizprosному sovražniku liberalcev namenilo korekten nekrolog. Zaključilo ga je z izjavo, da bo Šusteršičeva slika ostala kot ena najbolj markantnih v slovenski novejši zgodovini.¹²⁴ Objavilo je tudi fotografijo njegovega žalnega sprevoda v Ljubljani z Marijinega (danes Prešernovega) trga preko Frančiškanskega mostu (glavni most na Tromostovju) proti magistratu.¹²⁵

In kaj je *Jutro* poleg povedanega še opozorilo v svojem pogledu na stranko, ki jo je Šusteršič nekdanj vodil? Spraševalo je, ali je umestno in koristno, da politična oziroma strankarska organizacija deluje po verski pripadnosti in poudarjalo, da je SLS organizacija katoličanov, naperjena proti drugim katoličanom.¹²⁶ Cerkev ne more biti družba pripadnikov samo ene politične stranke. Politikujoča duhovščina pa od Cerkve odbija ljudi, ki so drugega političnega mišljenja kot je sama, in s tem zmanjšuje krog svojih vernikov.¹²⁷ Poleg tega v državi, v kateri je več veroizpovedi, ni umestno delovanje strankarskih organizacij preko cerkvenega aparata, kot tudi ni dopustno sodelovanje tega aparata s politično stranko.¹²⁸ Ko so si Slovenci, sprejeti s toplo ljubeznijo, posadili jezuitsko kapo na glavo in širili mrak ter mržnjo rimske miselnosti proti državi, so izgubili dotedanjo naklonjenost.¹²⁹

Jutro je v SLS videlo moralno sporno politično organizacijo. Pisalo je, da je zanjo sprejemljiv tudi moralno najbolj propadel človek, le da je njen pristaš, medtem ko je tisti, naj je še tako moralen in verni kristjan, ničvrednež, Antikrist.¹³⁰ Ali celo, če je njen pristaš ateist, je zanjo dober kristjan, naspro-

122 *Jutro*, 13. 4. 1922: Ljubljana, 12. aprila, 1.

123 *Jutro*, 14. 4. 1922: Še nekaj odlomkov iz Šusteršičeve brošure, 2; *Jutro*, 15. 7. 1928: Obsodba, ki je res obsodba!, 5.

124 *Jutro*, 8. 10. 1925: Dr. Ivan Šusteršič †, 2. Prim. tudi *Jutro*, 8. 10. 1925: Ljubljana, 7. oktobra, 1.

125 *Jutro*, 11. 10. 1925: Pogreb dr. Ivana Šusteršiča v Ljubljani, 4.

126 *Jutro*, 29. 11. 1923: Ljubljana, 28. novembra, 1; *Jutro*, 6. 7. 1924: Ljubljana, 5. julija, 1. Prim. tudi *Jutro*, 29. 8. 1928: Ljubljana, 27. avgusta, 1.

127 *Jutro*, 4. 3. 1925: Politika in katoliška duhovščina, 2. Prim. tudi *Jutro*, 12. 3. 1926: Gregor Žerjav, »Cerkev je govorila«, 2.

128 *Jutro*, 8. 1. 1925: Ljubljana, 7. januarja, 1.

129 *Jutro*, 17. 9. 1926: Ljubljana, 16. septembra, 1.

130 *Jutro*, 20. 6. 1924: Ljubljana, 19. junija, 1; *Jutro*, 18. 2. 1926: Ljubljana, 17. februarja, 1.

tniki SLS pa so brezverci.¹³¹ *Jutro* je poudarilo, da se je sovraštvo, pobijanje nasprotnikov do skrajne žolčnosti in bratomorni razkol začel z Mahničevim zelotizmom. Tedaj je po njegovi ideologiji in ideologiji ljubljanskega škofa Jakoba Missije prodrla nesrečna misel, da je treba na podlagi verskega in drugega pritiska, ki je duhovščini na razpolago, ustanoviti politično stranko s ciljem doseči gospodstvo nad drugimi stanovi in odločilen vpliv na vseh področjih javnega življenja.¹³² SLS je in ostane zločinska klika, ki v interesu duhovščine in njene politične in gospodarske moči uspešno zlorablja vero.¹³³ Pri tem je katoliški verskopolični strani zavajajoče očitalo, da se ne zavzema za slovensko bogoslužje v Cerkvi, ampak za ohranitev latinskega jezika v liturgiji. Posebej škof Jeglič naj bi tu imel vidno vlogo. Tako ravnanje naj bi bilo opazno tudi v odnosu katoliške strani do konkordatskih pogajanj.¹³⁴ Ob svojem zavzemanju za staroslovansko bogoslužje¹³⁵ pa je v času sodelovanja SLS v vladi leta 1924 trdilo, da njeni predstavniki nasprotujejo njegovi uvedbi. Pristavilo je, da eden od pripadnikov SLS (Korošec) zaseda položaj ministra za vero.¹³⁶ V resnici pa je bil škof Jeglič večkrat pri papežu Benediktu XV. s prošnjo, da bi Slovencem dovolili prevesti celoten Rimski obrednik, kot so ga že od 17. stoletja imeli Hrvatje. Papež je leta 1921 dovolil prevod, pri maši v latinščini pa samo berilo in evangelij v domačem jeziku. Uporaba tega dovoljenja se je iz različnih razlogov zavlekla do leta 1933. Tudi jugoslovanski škofje so že leta 1918 prosili papeža, da bi pravico do maše v glagolici dobili povsod v Jugoslaviji (Oražem, 1991, 372).

BOJ ZA AVTONOMIJO – BOJ ZA KLERIKALIZEM!

Politična moč SLS je liberalno stran zelo obremenjevala. To se je posebej čutilo ob parlamentarnih volitvah¹³⁷ in v dvajsetih letih je SLS dobila vse.

131 *Jutro*, 14. 3. 1926: Ljubljana, 13. marca, 1.

132 *Jutro*, 23. 11. 1924: Klerikalne volčje solze, 2; *Jutro*, 1. 2. 1925: Ljubljana, 31. januarja, 1. Prim. tudi *Jutro*, 8. 10. 1925: Ljubljana, 7. oktobra, 1; *Jutro*, 8. 10. 1925: Dr. Ivan Šusterič †, 2.

133 *Jutro*, 16. 3. 1924: Ljubljana, 15. marca, 1.

134 *Jutro*, 20. 4. 1921: Jugoslavija in Vatikan, 2; *Jutro*, 21. 2. 1923: Ljubljana, 20. decembra, 1; *Jutro*, 22. 8. 1923: Ljubljana, 21. avgusta, 1; *Jutro*, 14. 11. 1923: Ljubljana, 13. novembra, 1; *Jutro*, 13. 12. 1923: Ljubljana, 12. decembra, 1; *Jutro*, 15. 12. 1923: Ljubljana, 14. decembra, 1; *Jutro*, 5. 2. 1924: Jugoslovenska demokracija na pohodu, 2; *Jutro*, 26. 9. 1924: Ljubljana, 25. septembra, 1; *Jutro*, 27. 11. 1924: Ljubljana, 26. novembra, 1; *Jutro*, 30. 5. 1925: Ljubljana, 29. maja, 1; *Jutro*, 30. 6. 1925: Drzno klerikalno varanje slovenske javnosti, 2; *Jutro*, 22. 8. 1925: Ljubljana, 21. avgusta, 1. O pogledih na vprašanje konkordata v *Jutru* prim. *Jutro*, 1. 1. 1927: *Katholikos*, Misli o konkordatu, 13–14, o jugoslovanskem konkordatu pa Mithans (2017; 2021, 455–465).

135 *Jutro*, 14. 11. 1923: Ljubljana, 13. novembra, 1; *Jutro*, 9. 1. 1924: Ljubljana, 8. januarja, 1; *Jutro*, 26. 9. 1924: Ljubljana, 25. septembra, 1. Prim. tudi *Jutro*, 1. 1. 1927: *Katholikos*, Misli o konkordatu, 14.

136 *Jutro*, 26. 9. 1924: Ljubljana, 25. septembra, 1.

137 Več o volitvah prim. Šela in Matjašič Friš (2022).

Jutro se je pri tem sklicevalo na zlorabo verskega čuta.¹³⁸ Mnenje, da je zaradi zgolj relativne zmage na volitvah v Ustavodajno skupščino leta 1920 na poti propada, ni bilo točno.¹³⁹ SLS je nato zmagovala z absolutno večino, ves čas Kraljevine SHS/Jugoslavije pa je bila najmočnejša slovenska politična stranka. Ko je katoliški tabor na 5. katoliškem shodu leta 1923 v Ljubljani, veliki reviji katoliškega gibanja v Sloveniji, manifestiral svojo moč in mu je uspela velika politična poteza, da je svečanemu mimohodu udeležencev shoda na trgu pred sodno palačo prisostvoval kralj Aleksander (Prunk, 1977, 69–70), je *Jutro* ogorčeno zapisalo, da je bila njegova navzočnost na taki »strankarsko-politični prireditvi«, napaka.¹⁴⁰ Prepričano je bilo tudi, da shod ni bil »prirejen morda zato, ker bi bil katolicizem v naši državi v nevarnosti, marveč zato, da uprizori ž njim klerikalna struja novo ofenzivo v podkrepitev svojih političnih stremljenj«. ¹⁴¹ Da bi okrnilo politično veljavo SLS, je *Jutro* naslednje leto izkoristilo *Slovenčevo* obsodbo umora Franca Fakina, ki so ga po oboroženem spopadu med komunisti in bojno ter teroristično organizacijo JDS/SDS Orjuna v Trbovljah izvršili njeni pripadniki.¹⁴² Stranka katoliškega klerusa naj bi s tem javno in odkrito dokazala, da stoji na strani komunizma in odobrava njegove protidržavne akcije in prevratne cilje.¹⁴³ Potem ko je po zmagi na volitvah v oblastne skupščine leta 1927 SLS prevzela vodenje socialnogospodarskega in kulturnoprosvetnega razvoja Slovenije, pa ji je, tudi upravičeno, očitalo, da pri tem daje prednost svojim pripadnikom. »Kdor je bil druge politične stranke, ga je oblastni odbor odslovil kakor steklo žival.«¹⁴⁴ Povedati pa je treba, da so kljub izkoriščanju strankarskih interesov v korist SLS in njenih pripadnikov, najpomembnejši dosežki samostojnega urejanja socialnogospodarskih in kulturnoprosvetnih vprašanj v Sloveniji v letih 1927–1929 koristili vsem oziroma splošnim slovenskim interesom.¹⁴⁵ *Jutro* je leta 1928 tudi hudo napadlo načelnika SLS in tedanjega notranjega ministra Antona Korošca. Po streljih v Narodni skupščini, ko je poslanec velikosrbske Narodne radikalne stranke Puniša Račić streljal na poslance opozicijske Hrvaške kmečke stranke (HKS), dva med njimi ubil ter ranil hrvaškega narodnega voditelja in prvaka HKS Stjepana Radića, ki je zaradi dobljenih ran kasneje umrl, je Korošču očitalo, da ni podal ostavke in s tem razbremenil SLS politične odgovornosti

138 Prim. *Jutro*, 23. 3. 1923: Ljubljana, 22. marca, 1; *Jutro*, 6. 4. 1923: Ljubljana, 5. aprila, 1; *Jutro*, 4. 2. 1925: Klerikalni teror s hudičem in peklom, 2; *Jutro*, 13. 2. 1925: Ljubljana, 12. februarja, 1; *Jutro*, 24. 3. 1925: Nedeljski pretepi v skupščini, 2.

139 *Jutro*, 1. 1. 1921: (Vekoslav) Kukovec, Demokratom!, 1. Prim. tudi *Jutro*, 18. 2. 1921: Govor poslanca G. Žerjava, 2.

140 *Jutro*, 28. 3. 1923: Ljubljana, 27. avgusta, 1.

141 *Jutro*, 25. 8. 1923: Ljubljana, 24. avgusta, 1.

142 O *Slovenčevi* in strankini obsodbi trboveljskih dogodkov prim. Mikuž (1965, 291–292).

143 *Jutro*, 8. 6. 1924: Ljubljana, 7. julija, 1.

144 *Jutro*, 20. 4. 1928: Ljubljana, 19. aprila, 1; *Jutro*, 27. 10. 1928: Ljubljana, 26. oktobra, 1.

145 O t. i. oblastni samoupravi oziroma samostojnem vodenju socialnogospodarskih in prosvetnokulturnih zadev v na Slovenskem v letih 1927–1929 prim. Stiplovšek (2000).

za storjeni zločin.¹⁴⁶ Nato je objavilo obtožujočo karikaturu, ki je Korošca prikazovala oblečenega v okrvavljeno obredno duhovniško oblačilo, z žandar-sko kapo na glavi in z dvignjeno krvavo gumijevko v desnici nad sklonjeno Kristusovo podobo s trnjevo krono na glavi. Pod sliko je bil podnapis: »Sin božji je trpel za druge in krvavel pod trnjevo krono. To je bilo v Judeji. V Jugoslaviji pa drugi trpe zaradi namestnika božjega, ki krvavi od policijskega pendreka.«¹⁴⁷ SLS se je na neprimerno karikaturu ostro odzvala in dalj časa na tej podlagi napadala liberalno stran. Soočiti se je morala tudi z *Jutrovim* zasmehovanjem Korošca, ko je poleti 1928 postal predsednik jugoslovanske vlade. Za račune beograjske hegemonistične klike, da na čelu vlade, ki je vodila oster boj s hrvatismom, ne stoji Srb, ampak Slovenec, naj bi bil zadosti slab oziroma dober.¹⁴⁸

Jutro je celo motila prva slovenska nacionalna vlada, Narodna vlada SHS v Ljubljani (Narodna vlada), ki je bila novembra 1918 nosilka slovenske nacionalne suverenosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS). Bila naj bi »klerikalna«.¹⁴⁹ To ni bilo res, saj so Narodno vlado sestavljali predstavniki vseh tedanjih slovenskih strank – VLS, JDS in Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS). V njej je poleg predsednika VLS imela šest upravnih oddelkov, t. i. poverjeništev, JDS pet, JSDS pa enega.¹⁵⁰ Ko so po uvedbi kraljeve diktature leta 1929 razpustili vse politične stranke, med njimi tudi SLS, je *Jutro* priznalo njene zasluge za narod in državo in dodalo, da so bili v njej tudi pametni in zaslužni možje. Toda terorizem nekaterih voditeljev jih je držal v železnih kleščah in ni dopuščal, da bi uveljavili svoje treznejše nazore o politiki in političnih metodah. Tako je v Sloveniji strankarski teror postal neznosen. Sedaj je nastopila možnost, da se ga osvobodimo. »Kje je to bolj potrebno nego v Sloveniji?«¹⁵¹

Največ opozoril pa je *Jutro* namenilo vprašanju, kaj bi pomenilo, če bi SLS dosegla avtonomijo Slovenije.¹⁵² V njenem državnopravnem boju za slovensko avtonomijo ni videlo prizadevanja za narodno suverenost, niti sledi plemenite slovenske nacionalne misli, pač pa sredstvo, ki ga izrablja za svoje ultramontanistične namene. V avtonomni Sloveniji bi nezavedna množica puščala kroglice v volilne skrinjice SLS in ji omogočila nezlomljivo številčno moč ter klerikalno avtonomijo. Uresničili bi Korošček zasužnje-

146 *Jutro*, 1. 7. 1928: Ljubljana, 30. junija, 1.

147 *Jutro*, 6. 7. 1928, 3.

148 *Jutro*, 27. 7. 1928: Ljubljana, 26. julija, 1. O pogledih liberalne strani na Korošca med svetovnimi vojnama prim. Perovšek (2021b, 320–321).

149 *Jutro*, 14. 4. 1926: Kako je škof Jeglič razkrinkal SLS?, 2.

150 O položaju Slovencev v Državi SHS in Narodni vladi prim. Perovšek (2018).

151 *Jutro*, 24. 1. 1929: Ljubljana, 23. januarja, 1; *Jutro*, 27. 1. 1929: Ljubljana: 26. januarja, 1.

152 O razmahu avtonomistične misli na Slovenskem in SLS v 20. letih Rahten (2021b, 125–130).

valni načrt in ustvarili teokratsko državo.¹⁵³ Slovenci bi bili za nedogleden čas na milost in nemilost izročeni klerikalizmu, ki bi v svoje kremplje dobil vso Slovenijo.¹⁵⁴ Imel bi oblast nad vsemi področji družbenega, političnega, socialnogospodarskega, prosvetnega in kulturnega življenja.¹⁵⁵ Vrnili bi se v še hujšo temo in suženjstvo, kot smo ga doživljali pred razbitjem okov cesarskega Dunaja. Imeli bi slovenski centralizem pod papeško zastavo, protikulturne klerikalne orgije, škofija bi odločala, kdo je najbolj krvavi vitez, da postane predsednik klerikalne republike.¹⁵⁶ Če si sposodimo svarilo, ki ga je nosilec liberalne liste za skupščinske volitve leta 1927 Dinko Puc izrekel glede načrtov SLS o prihodnosti Ljubljane, bi Slovenijo prepredli s cerkvami in samostani, njeno prebivalstvo pa postavili v gospodarsko odvisnost in zasuznjenost, nad kulturo pa bi imeli varuštvo *Zgodnja Danica*, *Rimski katolik*, *Bogoljub*, Klavdijeva in Mohorjeva družba.¹⁵⁷ Pucevo svarilo se je ujemalo z *Jutrovim* pretiravanjem, ki ga je izrazilo leta 1921, da »imamo v Ljubljani 16 ali 17 velikih cerkva, celo vrsto razsežnih samostanov in skoraj na tisoče nun, menihov, kaplanov, župnikov in kanonikov«. ¹⁵⁸ Sicer pa je življenje v Sloveniji že tedaj videlo sredi »gozda cerkva in bingljanja deset tisoč zvonov in razbesnele duhovščine, ki na prižnici bije boj za to, ali naj pride v občinski svet Johan Podrepnik, pristaš SLS ali pa Janez Možakar, pristaš JDS«. ¹⁵⁹ Če bi bila vzpostavljena avtonomna Slovenija, bi se le s krvavim naporom še kdaj mogli otresti rimskega suženjstva.¹⁶⁰ Gotovo najbolj bojna in srhljiva pa je bila *Jutrova* grožnja, izrečena sredi dvajsetih let: »Sedaj pa se zamislimo, da bi bila Slovenija nekaka avtonomna država, kakor jo hoče SLS«, je zapisalo leta 1926.

Potem bi bil vsak volilni red še bolj prikrojen za klerikalce, kakor je sedanji volilni red »Delavske zbornice« prikrojen za socialiste. Tudi volilni aparat bi bil čisto v klerikalnih rokah, ker bi klerikalni teror za desetletja vzdrževal v Sloveniji klerikalno nadvlado. Nižje in višje upravne instance, javna varnost, vse bi bilo pod komando škofov in politikujoče duhovščine, proti katerih ukrepom bi ne bilo nobene odpomoči več. Kam bi vse to vedlo? Mar ne bi zavrela kri ob prvem večjem izbruhu volilnega terorja? Klerikalci so danes v srečnem

153 Jutro, 28. 11. 1920: Slovenija – raj klerikalcev, 2; Jutro, 13. 2. 1921: Klerikalna država, 1; Jutro, 30. 4. 1922: Boj za avtonomijo – boj za klerikalizem!, 2; Jutro, 18. 5. 1922: Ljubljana, 17. maja, 1; Jutro, 27. 11. 1924: Ljubljana, 26. novembra, 1; Jutro, 16. 1. 1927: Ljubljana, 15. januarja, 1.

154 Jutro, 20. 11. 1923: Ljubljana, 19. novembra, 1; Jutro, 11. 5. 1927: Ljubljana, 10. maja, 1.

155 Jutro, 28. 11. 1920: Slovenija – raj klerikalcev, 2; Jutro, 27. 4. 1924: Ljubljana, 26. aprila, 1; Jutro, 17. 2. 1925: Ljubljana, 16. februarja, 1.

156 Jutro, 6. 2. 1923: Ljubljana, 5. februarja, 1; Jutro, 17. 2. 1925: Ljubljana, 16. februarja, 1; Jutro, 27. 2. 1926: Ljubljana, 26. februarja, 1.

157 Jutro, 1. 9. 1927: V nedeljo bo slavila napredna Ljubljana svojo tretjo zmago!, 1.

158 Jutro, 8. 10. 1921: Ljubljana, 7. oktobra, 1.

159 Jutro, 29. 11. 1923: Ljubljana, 28. novembra, 1.

160 Jutro, 27. 4. 1924: Ljubljana, 26. aprila, 1.

položaju, da jim ni treba premišljevati, kako bi z nasiljem zatrli meščansko vojno v avtonomni Sloveniji [poudaril J. P.].¹⁶¹

ŽIG KAJNA IN JUDE IŠKARIJOTA

Gornja, kljub dejstvu političnega katolicizma, posredno izrečena skrajna grožnja, ni bila v sozvočju z liberalno svobodoljubno in strpnost poudarja-jočo vrednostno držo. A v tem smislu je *Jutro* tudi svoje svobodomiselno stališče navezalo na trditev, da SLS med Slovenci nenehoma ogroža obstoj in napredek vsakega še tako kulturnega organizma, ki ni pogodu srednjeveškemu nazadnjaštvu in političnim ciljem klerikalne številčne moči.¹⁶² Opozarjalo je, da je kulturnobojni cilj SLS uveljaviti nad liberalnimi strankami in njihovimi posameznimi pripadniki brezobziren klerikalni absolutizem in teror.¹⁶³ Po *Jutru* sta bila ves kulturni in politični napredek Slovencev izvojevana v njihovem boju proti silam klerikalizma, medtem ko je duhovščina v silnem boju proti skoraj vsemu drugemu razumništvu v narodu.¹⁶⁴ Vsesplošno prikazovanje nazadnjaštva katoliške strani že s primerom dela Frančiška Lampeta ne vzdrži kritike.¹⁶⁵ *Jutro* je boj s katolištvom razumelo kot koristen za duhovni razvoj Slovencev, ker je zgodovinsko duhovna moč na strani svobodomiselstva. »Slepa vera klerikalcev v dogme niti približno nima več tiste moči kot prepričanje onih, ki svobodno mislijo.«¹⁶⁶ Klerikalizem je bil vedno nasproten kulturnemu poletu. Nastopil je proti Primožu Trubarju, Juriju Dalmatinu, Valentinu Vodniku, Francetu Prešernu, Josipu Jurčiču, Josipu Stritarju, Franu Levstiku, Simonu Gregorčiču, Antonu Aškercu, Ivanu Cankarju – skoraj ni slovenskega literarnega ustvarjalca, ki so dvigali naš narod k resnični omiki, doslednosti duha in k svobodnemu življenju, proti kateremu se ne bi boril kot škodljivcu in zapeljivcu slovenskega »vernega ljudstva«. Ni ustvarjalca v slovenski literarni zgodovini, ki res nekaj pomeni, da bi ga politični katolicizem ne obmetaval z blatom in mu zagrenil življenja. Vsakogar, ki ni slepo služil njegovim političnim klerikalnim namenom, so preganjali. Slovenska literarna zgodovina je po *Jutru* vtisnila slovenskemu klerikalizmu neizbrisen žig ubijalstva duševnega življenja slovenskega ljudstva, žig Kajna in Jude Iškarijota, katerih žalostni vlogi se ni

161 *Jutro*, 23. 1. 1926: Ljubljana, 21. januarja, 1.

162 *Jutro*, 16. 1. 1927: Ljubljana, 15. januarja, 1.

163 *Jutro*, 11. 5. 1927: Ljubljana, 10. maja, 1.

164 *Jutro*, 12. 12. 1924: Ljubljana, 11. decembra, 1; *Jutro*, 6. 3. 1926: Ljubljana, 5. marca, 1; *Jutro*, 10. 9. 1927: Ljubljana za zmago združene demokracije, 2; *Jutro*, 6. 1. 1924: Ljubljana, 5. januarja, 1. Prim. tudi *Jutro*, 3. 1. 1923: Ljubljana, 2. januarja, 1; *Jutro*, 24. 7. 1924: Kulturni boj, 2; *Jutro*, 10. 9. 1927: Volilcem mesta Ljubljane!, 3; *Jutro*, 25. 11. 1928: Ljubljana, 24. novembra, 1.

165 O Frančišku Lampetu prim. Tominšek Perovšek (2006).

166 *Jutro*, 18. 5. 1922: Ljubljana, 17. maja, 1; *Jutro*, 3. 1. 1923: Ljubljana, 2. januarja, 1.

Slika 4: Tako je Jutro predstavilo odnos Katoliške cerkve do svobodomiselnih slovenskih književnih ustvarjalcev: pod giljotino s spuščnim krvavim rezilom, sodnikom v črnem ogrinjalu z izrekom smrtne obsodbe, duhovnikom z okrvavljenim mesarskih predpasnikom in rabljem v ozadju ležijo ob njihovih trupih odsekane glave Simona Gregorčiča, Primoža Trubarja, Josipa Stritarja, Ivana Cankarja, Antona Aškerc, Ivana Tavčarja in Franceta Prešerna (Jutro, 5. 12. 1924: Zaščitniki kulture med Slovenci, 2).

iznebil niti v prosvetljenem dvajsetem stoletju.¹⁶⁷ In samo v strahu za svojo nadvlado so se na katoliški strani iz taktičnih razlogov začeli prilagajati modernejšim kulturnim pridobitvam in smerem – le zato, da z modernejšimi gesli preslepijo slovensko javnost in jo znova pridobijo za svoje zlohotne namene.¹⁶⁸ Videli naj ne bi »klerikalnega kopita, ki hoče potlačiti svobodo in napredek Slovencev ter jih potisniti nazaj v srednjeveško farovško suženjstvo«. ¹⁶⁹ »Rimovcem«¹⁷⁰ ni cilj povzdiga slovenskega ljudstva, temveč uničenje njegovih najbolj idealnih, najbolj naprednih in najbolj sposobnih sil, bratomorni boj proti naprednim (liberalnim) in samostojno mislečim Slovincem ter njihovim kulturnim organizacijam. Med njimi posebej proti Sokolu,¹⁷¹ sokolska telesnovzgojna organizacija je bila opora liberalnemu kulturnobojnemu stališču in je imela pomembno vlogo v tedanjem kulturnem boju na Slovenskem (npr. Dolenc, 1996, 271, 273; 2005, 434). A klerikalna mōra ne bo zatrla misli svobodoljubja in svobode naprednega duha, saj sta že sama po sebi dovolj močna, da ju ubiti ne morejo. Največji duhovi znanosti so bili od nekdaj v najostrejšem nasprotju s klerikalizmom.¹⁷²

Po *Jutru* je proces ozdravljenja razmer na Slovenskem sicer potekal polagoma, a prav to je dokaz, da bo ozdravljenje korenito. Nikoli ne pojdejo svobodni stanovi pod vodstvo duhovščine. Z naraščanjem izobrazbe in sistematičnim delovanjem med širokimi ljudskimi množicami, zlasti med mladino, bo nastopilo spoznanje o pogubnosti klerikalizma tako za kulturno, gospodarsko, družbeno kot tudi za versko življenje Slovencev.¹⁷³ Zato je treba odbijati vsak poskus zaplesti univerzo v politične spore, saj bi to izkoristil klerikalizem, ki ničesar ne sovraži bolj kot svobodno znanost.¹⁷⁴ Liberalna stran sicer ni podpirala izključevanja Teološke fakultete iz univerze, njeno načelno stališče pa je bilo, da dogmatična teologija ni enakovredna svobodni znanosti in na univerzo ne sodi.¹⁷⁵ Tu si je *Jutro* privoščilo s pretiranimi besedami ponazorjeno primerjavo

167 Jutro, 16. 7. 1924: Ljubljana, 15. julija, 1; Jutro, 24. 7. 1924: Kulturni boj, 2; Jutro, 3. 10. 1924: Ljubljana, 2. oktobra, 1; Jutro, 1. 2. 1925: Ljubljana, 31. januarja, 1; Jutro, 5. 12. 1925: Ljubljana, 4. decembra, 1; Jutro, 18. 2. 1926: Klerikalci v boju protislovenski knjigi, 2; Jutro, 27. 2. 1926: Ljubljana, 26. februarja, 1; Jutro, 16. 2. 1927: Ljubljana, 15. februarja, 1. Prim. tudi Jutro, 8. 10. 1924: Ljubljana, 7. oktobra, 1.

168 Jutro, 13. 1. 1923: Ljubljana, 12. januarja, 1; Jutro, 5. 10. 1925: Ljubljana, 4. oktobra, 1.

169 Jutro, 30. 6. 1925: Držno klerikalno varanje slovenske javnosti, 2.

170 Jutro, 17. 2. 1924: Ljubljana, 16. februarja, 1.

171 Jutro, 26. 9. 1922: Ljubljana, 25. septembra, 1; Jutro, 27. 5. 1923: Ljubljana, 26. maja, 1; Jutro, 13. 12. 1923: Ljubljana, 12. decembra, 1; Jutro, 3. 10. 1924: Ljubljana, 2. oktobra, 1; Jutro, 21. 11. 1924: Ljubljana, 20. novembra, 1. Prim. tudi Jutro, 16. 5. 1925: Ljubljana, 15. maja, 1; Jutro, 6. 10. 1925: Ljubljana, 5. oktobra, 1; Jutro, 10. 9. 1927: Slovenski naprednjak, Volilno pismo slovenski inteligenci, 3; Jutro, 25. 5. 1929: Kulturni pregled, 6. O opozorilih na napade političnega katolicizma in cerkvene hierarhije na Sokola prim. tudi Jutro, 3. 2. 1921: Ljubljana, 2. februarja, 1; Jutro, 23. 2. 1921: Ljubljana, 22. februarja, 1; Jutro, 23. 7. 1921: Jugoslovanski škofje na napačni poti, 2.

172 Jutro, 21. 11. 1924: Ljubljana, 20. novembra, 1; Jutro, 17. 2. 1925: Ljubljana, 16. februarja, 1.

173 Jutro, 20. 2. 1924: Ljubljana, 19. februarja, 1; Jutro, 13. 2. 1925: Ljubljana, 12. februarja, 1.

174 Jutro, 8. 10. 1921: Ljubljana, 7. oktobra, 1; Jutro, 16. 5. 1925: Ljubljana, 15. maja, 1.

175 Jutro, 18. 10. 1923: Ljubljana: 16. oktobra, 1.

med, kot je zapisalo, znanstvenikom in profesorjem teologije. Glavna razlika med njima je, da se lahko prvi brez vsakih ovir posveča svobodni znanosti, medtem ko pri teologih tega ni. Če bi danes znanstvenik dognal, kar ogroža kako »znanstveno dogmo«, kot je na primer Einstein ovrgel Newtonov sistem mehanike, bi mu ploskal ves svet. Če pa bi si profesor teologije drznil ovreči kako cerkveno dogmo, bi bil ekskomuniciran, razglašen za norega, po možnosti zažgan na grmadi, njegov rod pa bi uničili.¹⁷⁶

V pogledu na duhovno, ideološko in politično emancipacijo Slovencev je *Jutro* posebej poudarilo pomen šole. Izjavljalo je, da je klerikalizem njen tisočletni sovražnik, zlasti še sovražnik svobode učiteljstva.

To bolezen, ki trajno slabi Slovenstvo v njegovem obstoju in napredku, ki mu grize v mozgu in mu truže kri, more lečiti samo vztrajno politično in kulturno delo onih tisočev, ki jim je Bog v dušo vsadil samostojnega duha ter jih obdaruje s pogumom spoznanja, ki je človeštvu rodilo najzlahotnejše sadove.

Mnogo in dovolj jih je za uspeh tudi med Slovenci. Ne bo jih zatrla môra klerikalizma, ki hoče svojo, konfesionalno šolo, to je, da bi nad šolo imeli oblast škofi, dekani, župniki in kaplani – politikujoča duhovščina.¹⁷⁷ *Jutro* je poudarilo, da je ključno vprašanje prosvete eno temeljnih vprašanj, ki deli in mora deliti nazadnjaško klerikalno svetovno naziranje od svobodoljubnega in naprednega. Politični katolicizem se namreč dobro zaveda, da bo nastopil njegov konec, če mu bo odvzeta moč nad šolstvom in bo ustvarjena moderna osnovna šola z državljsko vzgojo in brez verouka, ki bo mladino vzgajala po sodobnih načelih človeškega znanja.¹⁷⁸ Prav šolsko vprašanje žene katolicizem v avtonomijo.¹⁷⁹ Leta 1925 je posebej opozorilo na napoved nabožnega lista *Bogoljub*, da mora biti prva zahteva po vzpostavitvi avtonomne Slovenije verska šola.¹⁸⁰ Ko so leta 1929 sprejeli Zakon o narodnih šolah, ki je ohranil obvezni verouk, se je s tem sprijaznilo.¹⁸¹

176 *Jutro*, 18. 10. 1923: Ljubljana: 16. oktobra, 1. *Jutro* je še spomnilo na posameznike, ki so sprožili nastop katoliške hierarhije proti znanstvenim spoznanjem in samostojnemu mišljenju – Giordana Bruna, Galileja Galileja in Jana Husa. Posmehnilo se je tudi srednjeveški teologiji. Misliło je na reševanje vprašanj, koliko angelov lahko pleše na konici igle, za koliko duš je prostora v peklu in ali je imel Adam popek.

177 *Jutro*, 14. 9. 1920: Demokratska manifestacija v Ljubljani, 2; *Jutro*, 22. 10. 1920: Volilni program Jugoslov. dem. stranke, 1; *Jutro*, 21. 2. 1925: Nakane klerikalcev s šolo in naprednim učiteljstvom, 2; *Jutro*, 30. 6. 1925: Držno klerikalno varanje slovenske javnosti, 2; *Jutro*, 4. 7. 1925: Ljubljana, 3. julija, 1; *Jutro*, 6. 10. 1928: Ljubljana, 5. oktobra, 1.

178 *Jutro*, 6. 5. 1922: Ljubljana, 5. maja, 1; *Jutro*, 25. 6. 1925: Ljubljana, 24. junija, 1; *Jutro*, 27. 6. 1925: Jugoslov. episkopat za srednjeveško reakcijo, Kaj pravi pameten oče o klerikalni vzgoji otrok?, 2. Prim. tudi *Jutro*, 26. 9. 1922: Ljubljana, 25. septembra, 1.

179 *Jutro*, 30. 4. 1922: Boj za avtonomijo – boj za klerikalizem!, 2.

180 *Bogoljub*, 1925: Glave pokonci!, 4–7; *Jutro*, 21. 2. 1925: Nakane klerikalcev s šolo in naprednim učiteljstvom, 2.

181 *Jutro*, 10. 12. 1929: Ljubljana, 9. decembra, 1.

MIR ALI VOJNA

»Duhovščina [...] nosi sama v svojem plašču mir ali vojno«, je leta 1922 dejal Gregor Žerjav.¹⁸² In Katoliška cerkev je predvsem politično telo, je poudarjalo *Jutro*.¹⁸³ Pridalo je še, da ves politični katolicizem sloni na surovi nestrpnosti, stremuštvi in značajsko slabih ljudeh. Kjer je v večini, ne pozna ne sporazuma, ne svobode. Proti temu ostane le boj. Kdor hoče v takih razmerah pozivati k poštenosti pokvarjenih in sfanatiziranih predstavnikov SLS, bo prejel le zasmeš in surove udarce. Kdor se ni pripravljen boriti in braniti, je izgubljen.¹⁸⁴ Zato velja bojno stališče proti političnemu katolicizmu in boj proti njemu ni »svobodomiselnost«, ampak nacionalna in državna zadeva. Ni protiverska ali proticerkvena akcija, temveč je obramba verskega miru in odpor proti skrunitvi verskega čustva, ki je globoko vpeto v ljudstvo vseh veroizpovedi, in ki ga žal predstavniki klerikalne politike na brezvesten in ciničen način zlorabljajo kot priprago za voz svoje nesrečne in pogubne politike. Le povsem pokvarjeni ljudje, ki nimajo v srcu nobenega spoštovanja do vere in ki so v jedru nereligiozni, morejo trditi, da je boj proti klerikalizmu gonja proti katoličanstvu.

*To je njihov zadnji triumf na ugovore in prigovore političnih nasprotnikov, njihov izgovor, kadar jim zmanjka stvarnih argumentov. Dokaži klerikalcu politično in moralčno lopovščino, pa ti bo zabrusil, da preganjaš katoliško cerkev. Kadar je politika klerikalnih voditeljev zabredla v močvirje in se narodu odpirajo oči, takrat je brž vera v nevarnosti in peklo in nebo morata na pomoč proti moralčni premoči protivnika.*¹⁸⁵

Jutro se je torej v svojem odklanjanju političnega sklicevanja na vero postavilo na nedvoumno bojno stališče. Poudarilo pa je tudi, da bo odpor proti Cerkvi in njenim intrigam prenehal, ko vere ne bodo več vključevali v dnevno politiko in se bo duhovnik vrnil v cerkev. Tako pa si Cerkev sama vzgaja nasprotnike, kjer bi jih sicer ne bilo.¹⁸⁶ A tudi iz takih opozoril je vel kulturnobojni duh. *Jutro* jih je povezovalo s prenehanjem razdiranja rodbinskega življenja in pritiskanja duš v Božjem imenu za klerikalno stranko.¹⁸⁷ Ob neki drugi priložnosti je Žerjav žaljivo napovedal, da bo nastopilo »očiščenje naših cerkva od partijskega [strankarskega – op. J. P.] gnoja«. ¹⁸⁸ Sicer je *Jutro* že zgodaj oporekalo nekaterim pomislekom v svojem političen taboru, da klerikalizem pravzaprav

182 *Jutro*, 11. 7. 1922: Zbor zaupnikov JDS iz ljubljanske oblasti, 2.

183 *Jutro*, 19. 1. 1923: Ljubljana, 18. januarja, 1.

184 *Jutro*, 6. 10. 1928: Ljubljana, 5. oktobra, 1.

185 *Jutro*, 6. 3. 1926: Ljubljana, 5. marca, 1.

186 *Jutro*, 1. 2. 1925: Iz življenja in sveta, 7; *Jutro*, 8. 2. 1925: Vatikan in škof Jeglič, 7; *Jutro*, 29. 8. 1928: Ljubljana, 27. avgusta, 1.

187 *Jutro*, 8. 2. 1925: Vatikan in škof Jeglič, 7.

188 *Jutro*, 18. 1. 1925: Partizanska duhovščina in država, 2.

ne predstavlja nobene nevarnosti in je prazen bavbav. Zavrnilo jih je, da je »bestija, ki se je po prevratu [leta 1918 – op. J. P.] nekoliko skrila, zdaj pa že zopet pogumno lomasti po deželi«. ¹⁸⁹ Nekaj temu podobnega so v letih 1923 in 1927 izkusili v Ljubljani. Leta 1923 so, kot je poročalo *Jutro*, na predvečer 5. katoliškega shoda njegovi udeleženci pripravili izzivalno demonstracijo v središču mesta in vzklikali: »Živela katoliška Ljubljana!«, »Doli z liberalci!«, »Doli z Jutrom!« Med njimi in protidemonstranti bi skoraj prišlo do obračunavanja. ¹⁹⁰ Pred volitvami v Narodno skupščino leta 1927 pa je po *Jutrovem* poročanju po izzivanju privržencev SLS prišlo do prerivanja s pripadniki SDS, ki so se iz Kazine vračali s svojega strankinega shoda. Pripadniki SLS naj bi zaradi provokativnega vprašanja tudi pretepli poslušalca na Koroščevem shodu na ljubljanskem gradu. ¹⁹¹ Do napetega razpoloženja je prihajalo tudi drugod, posebej opazno na podeželju, ¹⁹² kjer so pripadniki SLS po volilnih zmagah izzivalno in oholo izražali zmagoslavje pred domovi privržencev liberalne politike.

SKLEP: »ALI JE POTREBA, DA SE SLOVENCIMED SEBOJ TAKO SOVRAŽIJO IN TAKO POBIJAJO?«

To vprašanje ¹⁹³ je zastavilo *Jutro* na višku kulturnega boja sredi dvajsetih letih (Dolenc, 1996, 199). Odgovor je s svojim pisanjem ponujalo samo. Razkrivalo je totalitaristični kompleks Slovencev, ki ga je še pred nastopom moči komunističnega revolucionarnega dejavnika utemeljil klerikalno-liberalni spor. Obe strani sta v njegovi ostrini odmislili možnost narodovega notranjega razvoja v sobivanju različnih političnih usmeritev in ga nadomestili z medsebojnim izključevanjem pri uveljavljanju svojega ideološkega in političnega ekskluzivizma (npr. Gašparič, 2011; Perovšek, 2011b; Deželak Barič, 2011). Ta je smisel narodovega razvoja videl v absolutnem padcu nasprotnika. Prostora zanj naj ne bi bilo več, niso ga videli tudi za umirjene glasove na obeh straneh. Neopustljiva odločenost političnega katolicizma za popolno »osvojitve naroda« (Plesterski, 1998, 34) je na liberalni strani rodila patološko obremenjenost s t. i. klerikalizmom, duhovništvom in Katoliško cerkvijo, ki so že v načelu brezpogojni sovražniki in proti katerim obstoji le trajni bojni odnos na vseh področjih javnega in zasebnega življenja. Seveda je tudi druga stran na svojega nasprotnika in njegove pripadnike usmerjala vso izključujočo in izničevalno kulturnobojno voljo ter težu svojega ideološkega in političnega stališča. A *Jutro* je liberalni vidik kulturnega boja zaznamovalo tako silovito, vztrajno in dosledno, da se je ta hranil iz sebe in živel svojo, na ta način utemeljeno ideološko strast. Četudi

189 *Jutro*, 1. 12. 1922: G. A., Prenehajte, Ljubljancani!, 2; *Jutro*, 23. 12. 1923: Ljubljana, 23. 12. 1922, 1.

190 *Jutro*, 25. 8. 1923: Ljubljana, 24. avgusta, 1, in Klerikalna izzivanja v Ljubljani, 1.

191 *Jutro*, 1. 9. 1927: Klerikalno izzivanje pred Kazino, 2, in Dr. Korošec med pretepači na ljubljanskem Gradu, 2.

192 Za opis značilne podeželske volilne nedelje v literarnem prikazu prim. Potokar (1995, 237–246).

193 *Jutro*, 18. 11. 1924: Ljubljana, 17. novembra, 1.

je z navedenim sklepnim vprašanjem nakazalo, da naj bi bila v njem omenjena nuja zgodovinsko odveč, ji je s svojim nenehnim napadanjem in obsojanjem po njegovem neomajnem prepričanju katoliškega sovražnika slovenstva, pritrdilo. Videlo ga je nepretrgoma, ob vsaki priložnosti in vsepovsod, po njegovem pisanju naj bi bilo slovensko narodno telo skorajda neprodušno ovito v klerikalni povoj. Družbeno in politično verodostojnost, napredek in človeško zaupanje sta po njegovem sporočilu osmišljala le »proticerkvena« naravnost ter sovraštvo do »klerikalcev« in »farjev«. Šele to naj bi pomenilo izpolnjeno bivanjsko držo, kar je bil tudi vzorec, ki je na liberalni strani slepo prehajal iz roda v rod in ni dopuščal popuščanja. Razmisleka o tem, kaj lahko povzroči radikalno stališče, ni bilo. *Jutro* je bilo v dvajsetih letih najbolj odmeven glasnik te kontinuitete, med neliberalnimi nasprotniki političnega katolicizma pa je v tem času izstopal tudi socialnodemokratski *Naprej* (prim. Perovšek, 2016). Če se vrnemo k liberalcem, je bilo dejavnik, ki je v času med svetovnima vojnama oblikoval enega od skrajnih ideoloških in političnih pogledov slovenskega človeka, ti pa so vplivali na njegova boleča izkustva v nadaljnjem toku zgodovine.

THE CULTURAL-STRUGGLE CHARACTER OF *JUTRO* IN THE 1920s –
CRITICAL REFLECTIONS

Jurij PEROVŠEK

Andraž nad Polzelo 398, 3313 Polzela, Slovenia

e-mail: jurij.perovsek@gmail.com

SUMMARY

The cultural struggle (Kulturkampf) was one of the key elements of Slovenian politics in the modern era. In this respect, it represents an indispensable research challenge that can be observed in various stages of development, especially also in the period between the world wars and in the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia. It was most tellingly expressed in the leading medium of the time – the political press, which was continuously used by both the Catholic and the liberal sides to justify and emphasise their ideological and political positions. Our paper presents, with critical reflections, the ideological-political character of the leading liberal political newspaper Jutro in the 1920s, when political life in the Yugoslav kingdom was conducted within the framework of classical representative democracy. The implacable determination of political Catholicism to completely ‘conquer the nation’ gave rise, on the liberal side, to an extreme preoccupation with so-called clericalism, the clergy and the Catholic Church, which are, in principle, unconditional enemies, and against which there can be only a permanent fighting attitude in all spheres of public and private life. Jutro has marked the liberal aspect of the cultural struggle so fiercely, persistently and consistently that it has fed on itself and lived out its ideological passion, founded in this way. This, for him, meant a fulfilled existential attitude, which was also a pattern that, on the liberal side, was blindly passed down from generation to generation and did not allow for any concessions. In the 1920s, Jutro was the most prominent herald of this continuity. It was a factor that shaped one of the most extreme ideological and political views of the Slovenes in the period between the two world wars, and these in turn influenced his painful experiences in the further course of history.

Keywords: Jutro, cultural struggle, liberalism, Yugoslav Democratic Party, Autonomous Democratic Party, fanatical Catholicism, Slovene People's Party

VIRI IN BIBLIOGRAFIJA

- Banič, Stanko (1990):** Latinski pregovori, izreki in izrazi. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Bergant, Zvonko (2004):** Kranjska med dvema Ivanoma. Idejno-politično soočenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Ljubljana, Inštitut za globalne politične študije.
- Bogoljub.** Ljubljana, Katoliška bukvarna, 1903–1944.
- Deželak Barič, Vida (2011):** Vprašanja idejnega, političnega, socialnega, narodnega in kulturnega sobivanja v misli in praksi slovenskih marksistov od konca 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne. Prispevki za novejšo zgodovino, 51, 1, 127–150.
- Dolenc, Ervin (1996):** Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Dolenc, Ervin (2005):** Kultura 1918–1941. V: Fischer, Jasna et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana, Mladinska knjiga, 415–440.
- Gašparič, Jure (2011):** Iskrena ali pragmatična demokracija? Slovenska ljudska stranka in vprašanje političnega sobivanja. Prispevki za novejšo zgodovino, 51, 1, 77–92.
- Guček, Boštjan (2022):** »Nosi le zakrpano obuvalo«. Oris družbenega položaja duhovščine na Slovenskem (1918–1941). Ljubljana, Teološka fakulteta.
- Otrin, Blaž & Marija Čipić Rehar (ur.) (2015):** Jegličev dnevnik. Znanstvenokritična izdaja. Celje – Ljubljana, Celjska Mohorjeva družba – Nadškofijski arhiv.
- Ilustrirani Slovenec.** Ljubljana, 1927.
- Jutro.** Ljubljana, Konzorcij, 1920–1945.
- Kolar, Bogdan (2018):** Mirovne pobude papeža Benedikta XV. in odmevi na Slovenskem. Studia Historica Slovenica, 18, 2, 443–468.
- Kranjec, Silvo & France Koblar (1952):** Pucelj, Ivan. V: Lukman, Franc Ksaver (ur.): Slovenski biografski leksikon. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 590–591.
- Ljubljanski škofijski list.** Ljubljana, Škofijski ordinariat, 1876–1945.
- Mikuž, Metod (1965):** Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Mithans, Gašper (2017):** Jugoslovanski konkordat. Pacem in discordia ali jugoslovanski »kulturkampf«. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.
- Mithans, Gašper (2021):** Anton Korošec in apostolski nuncij Ermenegildo Pellegrinetti: politični katolicizem, manjšinsko vprašanje in konkordat med Svetim sedežem in Kraljevino Jugoslavijo. Studia Historica Slovenica, 21, 2, 435–472.
- Oražem, France (1991):** Duhovnost v dobi dozorevanja slovenskega naroda. V: Benedik, Metod (ur.): Zgodovina Cerkve na Slovenskem. Celje, Mohorjeva družba, 367–376.

- Perovšek, Jurij (1991):** Pogledi slovenskega liberalizma na poslanstvo in delo knezoškofa Antona Bonaventure Jegliča. V: Škulj, Edo (ur.): Jegličev simpozij v Rimu. Celje, Mohorjeva družba, 357–385.
- Perovšek, Jurij (1996):** Pucelj, Ivan. V: Dermastia, Alenka (ur.): Enciklopedija Slovenije. Ljubljana, Mladinska knjiga, 12.
- Perovšek, Jurij (2009):** Slovenska politika in uvedba kancelparagrafa v prvi jugoslovanski državi. V: Balkovec, Bojan (ur.): Jugoslavija v času: devetdeset let od nastanka prve jugoslovanske države. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 105–117.
- Perovšek, Jurij (2011a):** Idejni in politični oris Gregorja Žerjava (1882–1929). *Studia Historica Slovenica*, 11, 2–3, 313–345.
- Perovšek, Jurij (2011b):** Vprašanje idejnega, političnega, socialnega in narodnega sobivanja v liberalni politični misli in praksi med leti 1891–1941. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 51, 1, 93–126.
- Perovšek, Jurij (2013):** »Extra Jugoslaviam non est vita!«. Politični in idejni oris Alberta Kramerja (1882–1943). *Studia Historica Slovenica*, 13, 2–3, 353–430.
- Perovšek, Jurij (2016):** Socialistični kulturni boj v letih 1918–1929. *Studia Historica Slovenica*, 16, 3, 601–627.
- Perovšek, Jurij (2018):** Slovenski prevrat 1918. Položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.
- Perovšek, Jurij (2021a):** Politične razmere na Slovenskem leta 1920. *Studia Historica Slovenica*, 21, 2, 473–502.
- Perovšek, Jurij (2021b):** Anton Korošec in štajerski liberalci. *Studia Historica Slovenica*, 21, 2, 301–326.
- Perovšek, Jurij (2023):** Liberalni pogled na ideološko in politično razhajanje s katoliško stranjo od ustanovitve Katoliškega političnega društva leta 1890 do ustanovitve Slovenskega društva 1891 v Ljubljani. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 63, 3, 93–116.
- Pleterski, Janko (1998):** Dr. Ivan Šušteršič, 1863–1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.
- Potokar, Ludve (1995):** Onkraj samote. Celje, Mohorjeva družba.
- Prunk, Janko (1971–1972):** Zveza delovnega ljudstva v Ljubljani za občinske volitve decembra 1922. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 11–12, 1–2, 199–228.
- Prunk, Janko (1977):** Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Prunk, Janko (1991):** Jeglič in slovenska politika po letu 1918. V: Škulj, Edo (ur.): Jegličev simpozij v Rimu. Celje, Mohorjeva družba, 289–302.
- Rahten, Andrej (2012):** Ivan Šušteršič. Der ungekrönte Herzog von Krain. Die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischen Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

- Rahten, Andrej (2021a):** Korošček državnopravni koncept v ustanovni dobi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. *Studia Historica Slovenica*, 21, 2, 327–362.
- Rahten, Andrej (2021b):** Slovenske narodnoemancipacijske težnje v postimperialni tranzicijski dobi. *Acta Histriae*, 29, 1, 111–134.
- Rahten, Andrej (2022):** Anton Korošec. Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Slovenec.** Ljubljana, Ljudska tiskarna, 1873–1945.
- Slovenski narod.** Ljubljana, Narodna tiskarna, 1868–1943.
- Stavbar, Vlasta (2014):** Politik Vekoslav Kukovec. Politično delovanje do leta 1918. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.
- Steinbacher, Nina (2012):** Liberalizem na slovenskem podeželju – politični profil Ivana Puclja (diplomsko delo). Maribor, Filozofska fakulteta.
- Steinbacher, Nina & Andrej Rahten (2019):** »V boj za staro pravdo!«. Ustanovitev in delovanje Samostojne kmetijske stranke do konca zasedanja konstituante. *Studia Historica Slovenica*, 19, 1, 71–106.
- Steska, Viktor (1928):** Cerkevne zadeve. V: Mal, Josip (ur.): Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Ljubljana, Leonova družba, 423–437.
- Stiplovšek, Miroslav (2000):** Slovenski parlamentarizem 1927–1929. Avtonomiistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Krašovec, Jože (prev.) (1997):** Sveto pismo Stare in Nove zaveze: slovenski standardni prevod. Ljubljana, Svetopisemska družba Slovenije.
- Šela, Ana & Mateja Matjašič Friš (2022):** Volitve v Ustavodajno skupščino leta 1920 na Slovenskem: predvolilni boj. *Studia Historica Slovenica*, 22, 3, 717–766.
- Šega, Drago (1962):** Legenda o Ulenspieglu. V: De Coster, Charles (ur.): Tila Ulenspiegla in Lama Dobrina junaške, vesele in slavne dogodivščine v deželi Flamski in drugod. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 697–704.
- Šušteršič, Ivan (1922):** Moj odgovor. [Volders], samozaložba.
- Tominšek Perovšek, Mateja (2006):** Frančišek Lampe: Zmerno, z ljubeznijo. Portret slovenskega katoliškega misleca Frančiška Lampeta (1859–1900) in njegova vloga v družbeni in kulturno-duhovni zgodovini na Slovenskem. Ljubljana, Družina.
- Tominšek Perovšek, Mateja (ur.) (2013):** Slovenec. Političen list za slovenski narod (1873–1945). Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja. Ljubljana, Muzej novejša zgodovine Slovenije.